

אולפנת נווה חנה

כתובת: 290 אלון שבות 90433

טלפון: 02-9933285

סמל בית הספר: 140913

האם קיים חוט מקשר בין פרשת

טובינסקי לפרשת עסק הביש, ומהו?

שם המנחה: ד"ר מרים וייטמן

מגישה: הלל אזולאי

מקום עבודה: מכללת הרצוג ומשרד החינו

תוכן העניינים

מבוא.....	עמ' 4
פרק ראשון - בנימין גיבלי - אדם ולוחם.....	עמ' 6
הקשר בין בארי לגיבלי.....	עמ' 7
פרק שני - פרשת מאיר טובינסקי.....	עמ' 8
קורות החיים של מאיר טובינסקי.....	עמ' 8
החשד בריגול.....	עמ' 8
החשד בריגול - עמדת איסר בארי.....	עמ' 13
משפט שדה והוצאה להורג.....	עמ' 19
המאבק על טיהור שמו של טובינסקי.....	עמ' 23
החקירה ומשפט בארי.....	עמ' 28
משפט טובינסקי - השפעותיו בתרבות ובמשפט.....	עמ' 32
נקודת מבט אישית - ראיון עם בנו של טובינסקי.....	עמ' 34
פרק שלישי - בנימין גיבלי מראש הש"י בירושלים עד ראש אמ"ן.....	עמ' 36
המפה הפוליטית-צבאית.....	עמ' 36
פרק רביעי - פרשת עסק הביש.....	עמ' 38
מבצע סוזאנה.....	עמ' 38
עסק הביש.....	עמ' 39
ועדת אולשן-דורי.....	עמ' 41
ועדת כהן.....	עמ' 42

ועדת השבעה..... עמ' 43

ועדה משפטית - בירור פנימי במפא"י..... עמ' 45

"מי נתן את ההוראה?" - סקירה ספרותית..... עמ' 46

פרק חמישי - השפעת מעורבותו של בנימין גיבלי בפרשיות אלו והדמיון ביניהן..... עמ' 50

סיום..... עמ' 52

ביבליוגרפיה..... עמ' 55

נספחים..... עמ' 57

מבוא

בנימין גיבלי, נולדב-1919 בפתח תקווה. בשנות ה-40 החל לפעול בשירות הידיעות (הש"י) של "ההגנה". עם קום מדינת ישראל (1948) מונה לקצין המודיעין של מחוז ירושלים ונמנה עם החוקרים והשופטים במשפט השדה שנערך לסרן מאיר טובינסקי. בסוף מרץ 1954 מונה בנימין לראש אגף מודיעין, בדרגת אלוף משנה. בתפקידו היה אחראי לגיוסה ולהפעלתה של חוליית יהודים במצרים על ידי יחידה 131. החוליה נלכדה ביולי 1954, עניין שנודע לימים בשם "עסק הביש". במהלך כתיבת העבודה התוודעתי שגיבלי היה "איש סוד", על קורות חייו נכתב בתמצות - הפרקים בעבודה העוסקים בו, קצרים באורכם ובהיקפם אך לא בערכם ההיסטורי.

פרשת טובינסקי, הייתה פרשה ביטחונית שהתרחשה בעת מלחמת העצמאות, במרכזה עמד סיפור הוצאתו להורג של קצין צה"ל, מאיר טובינסקי, שהואשם על לא עוול בכפו, בריגול נגד ישראל. איסר בארי ושלושת החוקרים שהוציאוהו להורג - דוד קרון, בנימין גיבלי ואברהם קדרון - המשיכו במסלול חייהם. בארי, ראש אמ"ן באותה עת, נדון למאסר של יום אחד בלבד, "מזריחת השמש ועד שקיעתה", ועוד באותו לילה חנן אותו נשיא המדינה חיים וייצמן בהמלצתו של הרמטכ"ל; גיבלי נשאר בצבא והגיע להיות מפקד חטיבה וראש אמ"ן. גם עשרות שנים לאחר תום הפרשה נותרו פרטים רבים בה שנויים במחלוקת היסטורית וציבורית.

עסק הביש, הוא כינוי שניתן לפעולתה וחשיפתה של רשת הריגול והחבלה של צה"ל שפעלה במצרים בשנת 1954. כשלונה של פעולה זו עמד על סדר היום הציבורי במשך שנים רבות והביא לשורת משברים פוליטיים בישראל.

בעבודתי, ארצה לבחון את המעורבות של בנימין גיבלי בשתי הפרשיות הוות האסון.

אני מאמינה שהיסטוריה איננה מסתכמת באירוע שאירע בעבר, אלא יכולה להשפיע גם על חיינו היום. אני מאמינה שההיסטוריה של שנותיה הראשונות של מדינת ישראל טבעה חותם על חיינו החברתיים והדמוקרטיים עד ימינו אלו. בחרתי להתמקד בשני אירועים קשים בשנותיה הראשונות של המדינה, ולנסות למצוא את החוט המקשר ביניהם. אם נמצא את הגורמים שהביאו לאירועים לא נכונים בעבר, נוכל למנוע הישנותם בהווה ובעתיד, וזו תקוותנו. לפני כמה שנים התוודעתי לפרשת טובינסקי, וניסיתי להקיף אותה מכל היבטיה כדי להבין כיצד יכול היה להתרחש אירוע כזה במדינת ישראל הצעירה. מתוך העיסוק בפרשה זו הגעתי לפרשת עסק הביש, כי לדעתי יש קווים מקשרים.

בשער העבודה ציור של מאיר זעפרן, נידון קהיר כתוצאה מ"עסק הביש", אשר ישב בכלא המצרי שבע שנים יצירה זו מתארת את המשפט בקהיר מתוך נקודת הראות של זעפרן. אני רואה בתמונה זו מתאימה לשני הפרשות - משפטים הרי אסון.

כמה תודות חשובות:

לד"ר למרים וייטמן, המנחה שלי, על הליווי החם, הכוונה, הזמינות, ההתעניינות תמידית. לרב רונן בן דוד, ראש האולפנה, על הדלת הפתוחה וההתעניינות. לסא"ל במיל. גדעון מיטשניק, על הידע הרב וההכוונה. מר יעקב בנטוב, על האירוח החם והמידע הרב שנוסף לי. צוות עובדי הקרן להנצחת קדושי קהיר, על ההיענות המיידית והעזרה הרבה. ד"ר יוסף מרזוק, על האירוח החם והנכונות לשתף ולעזור. פרופ נחם אילן, על הנכונות לעזור והמידע הרב שנוסף לי. אריה קרישק, על המיילים והזמינות. פרופ' הרב יצחק ברנד, על העזרה בנושאים המשפטיים, אשר חידדה רבות. לצוות עובדי ארכיוו המדינה, על ההיענות הזמינה והמיידית בסריקת התיקים ושיתוף חומרים. לצוות עובדי ארכיוו בן-גוריון, על הנסיון בשיתוף החומרים. לצוות עובדי ארכיוו צה"ל, על שיתוף החומרים. לצוות הספרנים בספרייה הלאומית, שעזרו לי רבות, ההכוונה לספרים ועוד ועוד.

פרק ראשון

בנימין גיבלי - אדם ולוחם

בנימין גיבלי,¹ נולד בשנת התרע"ט 1919² בפתח תקווה. למד בבית הספר היסודי פיק"א ובבית הספר התיכון למסחר בתל אביב. הוא תואר כספורטאי טוב, תלמיד מצטיין, נער גבוה, שלו, חביב על כולם ועוד. בנימין עזב את התיכון בשנה האחרונה משום שנדרש לעזור לפרנסת משפחתו. לאחר מכן עבד בשנים 1939-1942 כשכיר בעבודת אדמה במושבה פתח תקווה. במקביל, התגייס לשירות ההגנה. היה פעיל ב"נוער העובד" וחבר במפלגת מפא"י ובארגון הספורט "הפועל", שם הכיר את אסתר פנחסי. בשנת 1940, בהיותו בן 21, נישאו ונולדה להם בת בשם תמר. בשנת 1941 התנדב גיבלי מטעם ההגנה ל"משטרת היישובים העבריים" ושירת כנוטר עד סוף שנת 1944. במקביל, בשנת 1942 הוא עבר קורס מ"כים והתמנה למפקד הגדנ"ע בפתח תקווה. במהלך השנים ביסס גיבלי את מקומו בהגנה, ומאוקטובר 1946 נמנה על מערך הקבע של ההגנה: תחילה כקצין הש"י³ בפתח תקווה ובהמשך כקשי"ג⁴ דרום.

בתחילת שנת 1948 חל שינוי בפיקוד ההגנה אשר השפיע על בנימין גיבלי. עד תאריך זה היה דוד שאלתיאל ראש הש"י, ואיסר בארי סגנו. בפברואר 1948 התמנה איסר בארי לראשות הש"י ודוד שאלתיאל התמנה למפקד מחוז ירושלים. בארי מינה את גיבלי לראשות הש"י בירושלים במקום יצחק לוי (המכונה לויצקה). בעוזבו, נתן יצחק לוי לגיבלי מעין אזהרה לגבי "סבך הגורמים הפועלים בעיר" וכי הוא המליץ לו להיוועץ איתו, אך "הוא לא פנה אלי אפילו פעם אחת".⁵

תוך פחות משנתיים בנימין גיבלי עלה בסולם הדרגות בהגנה, מתפקיד זוטרי עד לראשות הש"י בירושלים, תפקיד בכיר ועוצמתי, במחוז החשוב, מחוז ירושלים.

¹ במהלך העבודה יכתב שם משפחתו: גיבלי. כאשר אני מצוטטת מקור, אופן כתיבת השם ישמר.

² תאריך מדויק איננו ידוע.

³ ש"י - שירות ידיעות, המודיעין של ההגנה, על בסיסו הוקמו שירותי הביטחון והמודיעין של מדינת ישראל.

⁴ קשי"ג - קצין ש"י גילי, משמע קצין שירות ידיעות מחוזי.

⁵ לוי, יצחק (1986). **תשעה קבין**, מערכות. עמ' 398-399.

הקשר בין בארי לגיבלי

בנימין גיבלי הכיר את איסר בארי, דרך חברתו של חברתו של בנימין גיבלי, שושנה (שוש) מרשוב. בשנת 1946, הכיר גיבלי, בתפקידו כקשי"ג דרום, את שושנה מרשוב, מזכירת גליל דרום. השניים היו במערכת יחסים עד שנת 1953. שושנה הכירה את איסר בארי בשנת 1939 כאשר היתה בתפקיד טבחית בפלוגת הקיבוץ המאוחד במפעל האשלג בסדום, ובארי היה בתפקיד מפקד חבל ים המלח וסגן מפקד מחוז ירושלים.

פרק שני

פרשת מאיר טובינסקי

קורות החיים של מאיר טובינסקי

מאיר טובינסקי⁶, נולד ביום ו' בסיוון, תרס"ד, 20.5.1904, בעיר קובנה שבליטא הרוסית. בהיותו כבן 10 עברה משפחתו לפרסבורג⁷, שם החל את לימודיו. בשנת 1920 חזרה המשפחה לקובנה, ובה סיים את הגימנסיה הריאלית העברית בעיר. בהגיעו לגיל 18 שירת בצבא הליטאי, גילה כישרון כחייל וקלע מצוין, וצורף לנבחרת הקלעים הלאומית של ליטא. הוא השתתף בכיבוש הליטאי של אזור קלייפדה (ממל). את השכלתו האוניברסיטאית כמהנדס רכש בליטא וברוסיה. הוא עלה לארץ ישראל ב-1925, ונקלט בעבודות חקלאיות שונות, כולל עבודה פיזית בשדות בנימינה. בעת קידוח באר בשדות בנימינה חלה בקדחת, ועל פי המלצת רופאיו פרש מכל עבודה פיזית והשתקע בחיפה, שם התקבל למשטרה.

בעת מאורעות תרפ"ט סירב לפקודת מפקדו להגיע להדר הכרמל, בטענה כי גם בעיר התחתית נמצאים יהודים, ואף הם זקוקים להגנה. אירוע זה הביא להפסקת העסקתו של טובינסקי במשטרה. בעת המאורעות, סייע טובינסקי בהצלת יהודים ברחוב נצרת בחיפה. בעקבות אירוע זה נאסר טובינסקי על-ידי הבריטים והואשם בהריגת ערבי, אך שוחרר ונאלץ לעזוב את חיפה מחשש שהערבים יתנקשו בחייו כנקמה. מאז היה חשוד בעיני הבריטים כחבר פעיל ב"הגנה". תקופה מסוימת סבל חרפת רעב והיה ללא קורת גג לראשו. ב-1931 התנדב עם צעירים אחדים למחלקה הטכנית של הרדיו שהמשטרה הבריטית הפעילה בירושלים, עבודה שהייתה כרוכה בסכנות. ב-1934 החל לעבוד בחברת האשלג בדרום ים המלח, נשא אישה את לנה (חיה) ונולד לו בן, יעקב. במאורעות 1936 בשעה שנשלח להגנת שכונת ימין משה בירושלים, שהייתה קשה להגנה, ענה שהוא "מוכן למלא כל פקודה שתוטל עליו בכל יכולתו". בשנת 1938-1939 עבד כמנהל עבודה בחברת "בלפור ביטי" שהפעילה את תחנת הכוח ירושלים, בהמלצת "ההגנה"

⁶ על המצבה שמעל קברו נחקק שם משפחתו ללא האות א'. ר' תמונת המצבה בנספח 1.
⁷ שמה של העיר פרסבורג שונה לאחר תום מלחמת העולם הראשונה. כיום נקראת העיר ברטיסלאבה.

התגייס טובינסקי לצבא הבריטי בימי מלחמת העולם השנייה. הוא שירת במשך שש שנים בחיל ההנדסה המלכותי, והגיע עד לדרגת מייג'ור (המקבילה לרב סרן). בהיות יחידתו בסוריה, סיכן את חייו בתפקידים חשאיים למען "ההגנה", וכאשר הגיע לאיטליה עזר לפליטים יהודיים. ביום ניצחון בעלות-הברית נתכבד בקבלת המסדר של כל הכוחות היהודיים בצבא הבריטי באלכסנדריה. לשם הועבר עם יחידתו. כששוחרר מהצבא עבד כמהנדס במחנה הבריטי "אלנבי" בירושלים. בתחילת אביב 1948 החל לשרת לחיל האוויר כמפקד שדות-התעופה באזור ירושלים. יחד עם תפקידו זה, עבד מאז ששוחרר מהצבא ב-1947 בחברת החשמל הירושלמית בתפקיד סגן מהנדס בבניין מכונות ובהנחת כבלי חשמל.⁸

החשד בריגול

חברת החשמל הירושלמית בא עבד טובינסקי היתה בבעלות ובניהול בריטית, והעסיקה יהודים, אנגלים וערבים. במאי 1948 נחצתה חברת החשמל הירושלמית לאזור ערבי ולאזור יהודי. למרות פיצול החברה, נוהלו שני אגפיה בידי הבריטי מייקל בריאנט. עקב המצור שארע באותה העת בירושלים, חל צמצום בהספקת הדלק. החברה התקינה רשת חירום שסיפקה חשמל לצרכנים חיוניים בירושלים היהודית: מפקדות צבאיות, מפעלי תע"ש, בתי חולים ומאפיות. עובדי החברה היהודים הכינו שתי רשימות של צרכנים חיוניים: רשימה מלאה וסודית בעברית, שבה צוינו כל אותם אתרים צבאיים בירושלים של ההגנה והאצ"ל, רשימה שאסור היה לה ליפול בידי הבריטים. בצד רשימה זו הייתה רשימה קצרה וגלויה באנגלית. הרשימה באנגלית נערכה ב-30 במאי 1948 לשימושם של בריאנט וזרים אחרים.

בתקופה שקדמה להפוגה הראשונה הופגזה ירושלים קשות, ופגזים פגעו בכמה מקומות חיוניים שנכללו ברשימה המלאה. הדבר עורר חשד שקיים מרגל שהעביר לאויב הערבי מידע על מיקום

⁸ קורות החיים של מאיר טוביאנסקי, באתר "נזכור את כולם" של משרד הביטחון.

<http://www.izkor.gov.il/HalalKorot.aspx?id=8095>

את הדף לזכרו של טובינסקי כתב אחיו, כך אמר לי יעקב בנטוב, בנו של טובינסקי, בראיון שקיימתי עמו בתאריך 18 בינואר 2018. ר' נספח 2.

האתרים החיוניים. ההפוגה הראשונה החלה ב-11 ביוני 1948, וכמה ימים לאחר מכן, ב-16 ביוני 1948, קיימו בריאנט וטובינסקי, שכאמור עבד בחברת החשמל הירושלמית, שיחת עבודה במשרד החברה בנוכחות פקידים אחרים. בריאנט ראה שיש ברשימה העברית יותר צרכנים מאשר ברשימה האנגלית, ורצה לדעת מי הם. טובינסקי התחיל לקרוא מתוך רשימתו, וקרא בין היתר בשמות מפעלי תע"ש של אצ"ל, לח"י ו"הגנה" ומלון בשם "עדן" שבו שכנה מפקדה צבאית. בריאנט דרש מטובינסקי להכין גם לו רשימה מפורטת יותר, ורשימה כזו הוכנה. אחד העובדים, אליעזר כהן, ששמע את השיחה חשב שהעניין אינו בסדר, כי זהו מידע סודי. אליעזר כהן פנה לרייניץ, שעבד ב"יחידת החשמל" וסיפר לו את שארע. רייניץ נזעק אל גדעון האוזנר, הפרקליט הצבאי בירושלים, שהפנה אותו לממונה עליו, ישראל לוי, שהפנה אותו לפריץ (דב סיני) ודובי יסקי, פקודם של גיבלי ואנשי "הגנה".

בתאריך 20 או 21 ביוני שלח פריץ לבנימין גיבלי, הממונה עליו, דו"ח ראשון.⁹ נושא הדו"ח היה **"העברת ידיעות על ריכוזים מלחמתיים בי-ם לידי האנגלים"**. פריץ ביסס את דבריו על אליעזר כהן שה"בגידה" התרחשה לנגד עיניו. בדו"ח שכתב, תיאר פריץ את אופיו של טובינסקי, **"דעת חברי מקצועו עליו רעה. הוא מפורסם כמתחנף לאנגלים, לוקח שוחד, מונע עזרה מיהודים וכו'.** לעבודה בחברת החשמל התמנה ע"י האנגלי GRESHAM, אחד ממנהלי החברה שעבד אתו בצבא. התמנה עקב ידידות בלבד, כי לא היה לו מושג מהעבודה שהוטלה עליו". יחד עם תיאור זה הטיח פריץ האשמות בטובינסקי. "המקומות" ברשימה שהסביר לבריאנט **"מזדהים כמעט לגמרי עם ריכוזי ההפצות של הפגזים"** עד כדי כך ש"כאשר נפסקה העבודה במרכז ברנדייס העבודה הועברה למקום אחר ליוו הפגזים את בית המלאכה למקומו החדש".

יחד עם ההאשמות הכבדות שהטיל פריץ הוא נקט בזהירות **"אמנם, הפגישה (בין בריאנט לטובינסקי) נערכה במקום צבורי של החברה - משרד הצרכנים בבית פולצ'ק, וקשה לאמר שאדם ימסור במתכון סודות במקום פתוח כל כך"**. הוא הוסיף: **"יכול להיות שהנסיעה הנ"ל (של בריאנט לעיר העתיקה) היתה מקרית"**

⁹ ר' נספח 3, דו"ח פריץ. עליו מבוסס התיאור המובא לעיל.

- ב"סיכום" הדו"ח קרא פריץ להמשך החקירה בניסיון לקבל תשובות לשאלות שנתרו פתוחות:
 א. האם יתכן שהאינפורמציה שהביאה לריכוז הפצצות על אתרים ביטחוניים סודיים בירושלים -
 הגיעה לבריטים בדרך אחרת ולא באמצעות טובנסקי?
 ב. מה הם סכומי בכסף שיש בידי טובינסקי, כלומר האם קיבל מאת הבריטים תשלום תמורת
 המידע (שלכאורה) העביר להם?
 ג. כיצד הגיע טובינסקי לתפקידו הבכיר?
 ד. האם בידי טובינסקי אמצעים לתקשורת עם הבריטים?

**"עלינו לברר אם האפשרות לקבלת אינפורמציה דומה ע"י האנגלים יכלה לבוא רק דרך
 טוביאנסקי. יש לברר את כמות הכסף שנמצאת ברשותו יש לברר את קשריו בחברה, יש
 לברר איך הגיע למנויו לשדה התעופה, לברר קשר אפשרי עם הברחת הדאר האוירונים וע"י
 חיפוש בביתו יש לברר אפשרויות קשר אחרות ברשותו".**

הדו"ח השני והאחרון אשר נשלח אל בנימין גיבלי, דו"ח דובי,¹⁰ חובר על-ידי דובי יסקי. ככל
 הנראה בתאריך 25.6.1948. נושא הדו"ח היה "העברת ידיעות על אספקת חשמל המלחמתית
 בירושלים לידי האנגלים". בדו"ח לא חל שינוי גדול מדו"ח פריץ, הדו"ח הקודם. נשאלת השאלה
 - מדוע היה צורך בו, הרי הנמען בשניהם היה בנימין גיבלי. לימים יאמר דובי להיסטוריון שבתי
 טבת: "מאד סביר שבנימין גבלי אמר לי: 'סכם את הנושא. מה ידוע לך עד עכשיו'... זה מאד יכול
 להיות (שגבלי שוחח איתי על כך...) זאת היתה דירה וכל הזמן נכנסו ויצאו... זה בפירוש יכול
 להיות... אני מניח שבאותה תקופה הייתי רואה את גבלי שלוש ארבע פעמים ביום"¹¹.

בתחילת הדו"ח הסביר דובי את תכנית רשת החירום וסיבותיה. הוא כתב על ה"בגידה" "באמצע
 חודש יוני נראה מהנדס יהודי מעובדי החברה בשם טוביאנסקי מסביר לברינט (האנגלי, מנהל
 התחנה בפועל) את הרשימה העברית המלאה (...) אחרי השוואה של מפת ריכוזי הפיגוז
 בירושלים היא מפה שבה סומנו המקומות שקיבלו זרם על-ידי התוכנית הנ"ל נראה שיש דמיון רב

¹⁰ ר' נספח 4, דו"ח דובי.

¹¹ טבת, שבתי (1992). כיתת יורים בבית ג'ז, איש דור. עמ' 151. הערות לפרק 3, הערה 7.

בין 2 הסימונים שעל המפות (...). לדברי טכנאים יהודיים בחברה - אין כל אפשרות לגלות את המקומות הצורכים זרם חשמלי על-ידי בדיקת מודדי הזרם הראשיים שבחברה". בשונה מגרסת פריץ, טען דובי שבריאנט נסע לעיר העתיקה "ימים מספר אחרי פגישתו עם טוביאנסקי" - ולא מיד אחריה. בהמשך הדו"ח הסביר דובי על בריאנט ועל אפשרות המעבר בין האזור הערבי לאזור היהודי "בריאנט גר בשטח היהודי, אוכל במלון יהודי וע"י רוב פגישותיו עם יהודים משמש קצין קשר בלתי רשמי עם הישוב היהודי. ברשותו תעודות כניסה ויציאה כאוות נפשו בגלל היותו מנהל החברה. מצליח בדרך כלל לעבור לשטח הערבי ולחזור, לא ברור לאיש כיצד".

כאשר דובי כתב על טובינסקי הוא נקט בזהירות "האיש (טוביאנסקי) לא נחקר עדיין וכל האינפורמציה עליו היא מכלי שני". דובי כתב על עברו של טובינסקי "במשך שהותו בארץ עבד טוביאנסקי בים-המלח, בחברת החשמל, בצבא, בחברת החשמל, בצבא ושוב בחברת החשמל". בנוסף הביע דובי דעה ביקורתית באשר מנוי טובינסקי לתפקיד ה"מפקד" "באחד הימים נתמנה טוביאנסקי למפקד מחנה קבע מס' 1 (שנלר). אח"כ משום "פנצ'רים" שקרו הועבר להיות מפקד שדות התעופה בירושלים".

ההבדל החשוב בין הדו"ח שכתב פריץ לבין הדו"ח שכתב דובי הוא שבדו"ח פריץ קיים תיאור של העובדות ואילו בדו"ח דובי מושמטות חלק מן העובדות המקלות, שהן:

א. הפגישה בין טובינסקי לבריאנט נערכה במקום ציבורי.

ב. האפשרות שנסיעת בריאנט לעיר בעתיקה מקרית.

ג. הפרט המשמעותי ביותר שדובי השמיט הוא: התביעה להמשך החקירה.

השמטה זו יצרה את הרושם שהחקירה 'סגורה' וברור שטובינסקי אשם, בעוד בדו"ח פריץ הדבר נשאר מעומעם.

ללא קשר לדו"חות, הסמכות להמשיך בחקירה הייתה בידי בנימין גיבלי. לאחר הדו"ח לא הורה גיבלי להמשיך ולחקור אלא ניגש לביצוע. הוא הגיש את הדו"ח לראש הש"י, איסר בארי, בלוויית מכתב.¹²

במכתב הנלווה פתח גיבלי, בלשון פסקנית בחשוד טובינסקי "כמוסר ידיעות למנהל חברת החשמל האנגלי על צרכני חשמל כיום ונותן הסברים מפורטים". במכתב זה גיבלי האשים את טובינסקי לא רק במסירת פרטים על אתרים ביטחוניים בירושלים אלא גם במתן הסברים מפורטים שבעקבותיהם "תוכננו ההפצות וההפגזות על העיר". כך הפך טובינסקי מחשוד בהעברת רשימה למואשם במסירת הרשימות, יתירה מזאת, הוא הואשם גם במתן הסברים. בחלקו השני של המכתב המליץ גיבלי על מיקום החקירה. הוא כתב שישנן "סיבות מסוימת" שבגללן יהיה "הכרח לטפל" בחקירה מחוץ לירושלים.

נשאלת השאלה מדוע העיר ירושלים, המקום בו נמצאים טובינסקי, בריאנט, העדים, הראיות ומקום ביצוע 'הבגידה' - בנין חברת החשמל, לא נקבעה כמקום החקירה? כנראה הסיבה המיוחדת היא התנגדותו של דוד שאלתיאל, מפקד אזור ירושלים, למעצר של טובינסקי. שאלתיאל הורה: "להשגיח על טובינסקי" - משמע עיקוב ולא עוד. שבתו טוען שכנראה גיבלי חשש שבירושלים לא תהיה לו יד חופשית והאמין שמחוץ לעיר יהיה לש"י חופש פעולה רחב יותר.¹³

החשד בריגול - עמדת איסר בארי

כאמור, גיבלי העביר את המשך החקירה לידי הש"י בתל אביב - לידי מפקדו, איסר בארי. ב-28 ביוני 1948 נערך במסלול התעופה בירושלים¹⁴ מסדר השבעה לחיילי צה"ל, סרן מאיר טובינסקי פיקד עליו. אשתו לנה ובנו יעקב היו בקהל, והבן אף צילם כמה תמונות¹⁵. באותו היום התקיימה פגישה בין איסר בארי לבין סא"ל ד"ר אברהם גורלי - התובע הכללי הראשי של צה"ל.

¹² ר' נספח 5, המכתב הנלווה של גיבלי לבארי.

¹³ טבת, שבת (1992). כיתת יורים בבית ג'ז, איש דור. עמ' 40-42.

¹⁴ כיום גן סאקר בירושלים.

¹⁵ ר' נספח 6, תמונה של מאיר טובינסקי שצולמה בידי בנו.

גורלי עיין במסמכים, והסביר לבארי שמחמת ליקויים משפטיים בחוקת השיפוט תש"ח הוא לא יכול לטפל בחקירה. חוקת השיפוט תש"ח נכתבה בשנת 1947 על-ידי עו"ד נחום חת לשימושה של ההגנה. היא קיבלה תוקף בפקודת מטכ"ל, ב-1 למאי 1948. הליקוי המרכזי שבה הוא שלא נקבע עונש מקסימלי. יתירה מזאת, על עונש מקסימלי זכות הערעור היא אוטומטית, ובתקופה זו טרם הוקם בית דין צבאי, משמע לא היתה אפשרות ערעור. בהעדר אפשרות הערעור נשללת מאליה האפשרות לגזור עונש מקסימלי¹⁶.

בשיחה הועלתה אפשרות 'בית דין שדה'. גורלי הסיק, כפי שהעיד מאוחר יותר,¹⁷ שטובינסקי ייחקר, ורק לאחר מכן יתקיים המשפט. לעומת זאת, בארי הסיק כי הוא חופשי להקים בית דין שדה. בהמשך אותו היום, פנה איסר בארי לאלוף צבי איילון, ממלא מקום הרמטכ"ל,¹⁸ וביקש ממנו לכתוב פתק לדוד שאלתיאל המורה עליו למסור את מאיר טובינסקי לידי הש"י בירושלים:

אישי-סודי

28.6.48

לדוד ש.

בהתאם לשיחתנו של ירוחם [כינוי של איסר בארי] אתך סוכם שתמסור את טוביאנסקי

לידי שליחי הש"י, מוסרי מכתב זה.

בועז [כינוי של איילן שהיה ממלא מקום הרמטכ"ל]

¹⁶ עתון רשמי מס' 20 מיום ד' באלול תש"ח, תוספת ב'.

ארגון ההגנה - האתר הרשמי, חוקת השיפוט, תש"ח

http://www.irgon-haagana.co.il/show_item.asp?levelId=59798&itemId=47498&itemType=3

¹⁷ טבת, שבתי (1992). כיתת יורים בבית ג'יז, איש דור. עמ' 44-45.

¹⁸ במהלך מלחמת העצמאות הרמטכ"ל, יעקב דורי, חלה וצבי איילון כיהן זמן מה במילוי תפקידו.

בעדות בארי בפני בית המשפט המחוזי הוא הסביר מדוע פנה לממלא מקום הרמטכ"ל שהרי גם דרגתו שלו עצמו הייתה גבוהה:

פניתי לצבי איילון, כי הנחתי שרק הוראה שלו למפקד מחוז ירושלים, תביא לידי כך שטוביאנסקי יעבור לסמכות הש"י.

למחרת, ב-29 ביוני, הלך בארי מצויד בפתק אל האלוף יגאל אלון, מפקד הפלמ"ח והאחראי על "גזרת מסדרון ירושלים". בארי ביקש סיוע להרכיב בית דין שדה. יגאל אלון קיבל את בקשתו, וצייד אותו בפתק:

למולא¹⁹ או אתי²⁰

יש לעזור למוכ"ז²¹ איסר בארי בכל אשר יפנה. ייתכן שיבקש ליווי של מספר אנשים. אפשר שירצה שתרכיב בי"ד שדה לבירור מקרה חמור וכו'. בעניין בידיעתי ויש לקבל את הכרעותיו בנדון.

08:45 29.6.48 יגאל פ²².

לימים הסביר אלון את הפתק שכתב²³:

בפתק של סגן הרמטכ"ל, צבי איילון, ראיתי משום העברת הענין של טוביאנסקי לש"י. קשה לי לזכור ביוזמת מי נכתבה המילה 'בית דין שדה'. דעתי הייתה כי בית דין שדה יכול לדון במקרה ריגול, ומי שהוכח כי הוא מרגל - דינו מוות. אני מניח שמרכיבים בית דין שדה בתקופות קרבות או כשעלולים להתפתח קרבות, ויש סכנה שהמקרה הנידון לא יגיע

¹⁹ מולא הוא כינוי של אל"מ שמואל כהן, מפקד חטיבת יפתח.

²⁰ אתי הוא כינויו של אתיאל עמיחי, מג"ד בחטיבת יפתח.

²¹ ראשי תיבות - מוסר מכתב זה.

²² פ' הוא פיקוביץ שם המשפחה הקודם של יגאל אלון.

²³ באוגוסט 1949 נחקר איסר בארי על הוצאתו להורג של טוביאנסקי. בחקירה זו אמר איילון את הדברים הללו. במשפט בארי שהתקיים בנובמבר 1949 לא העיד איילון משום ששהה בחו"ל.

לסיומו, ויש לעשות זאת בדחיפות, או בכדי לחסל מגע מסויים, או להציל יחידה בפני התפוררות או דמורליזציה, כלומר - מסיבות המצדיקות בית דין שדה ולא משפט רגיל. המצב ב-30.6.48 היה לדעתי מצב חרום. זה היה לפני שחרור לוד ורמלה וכן צרעה והרטוב. המסדרון היה צר ונתון לפגיעה משטחי האויב. גם בהפוגה היו מקרי צליפות. הבינותי שבארי לוקח את הפתקה בכדי להשתמש במרחב שלי. היה לי ביטחון מלא בו, גם לרגל תפקידי וגם בהכירי אותו, ולכן לא נכנסתי לפרטים. ראיתי את עניין הטיפול במקרי ריגול בסמכות הש"י ולא הייתי חושב לבלתי רגולרי את הדיון בבית דין שדה במרחב שלי בזמן חירום.

כלומר, ישנם שלושה תנאים שבהתקיימות שלושתם נוצר אישור להקמת בית שדה

א. תקופת קרבות או תקופה שעלולים להתפתח בהם קרבות.

ב. צורך בקיום דחוף של המשפט.

ג. קיימת סכנה שהמקרה הנדון לא יגיע לסיומו.

מכיוון שכל התנאים הללו התקיימו הציע יגאל אלון אפשרות הקמת בית דין שדה.

במקביל, ניתנה לטובינסקי, שטרם ידע על התרחשות סביבו, חופשה כדי לבקר את אחיו בתל אביב.

ב-30 ביוני התקשר איסר בארי אל גורלי וביקש ממנו פקודת מעצר. גורלי נענה לבקשתו, ובארי שלח אליו את סרן שמואל גניזי.²⁴ גורלי הורה לרס"ן יצחק הכהן²⁵ לקבל מגניזי תלונה, ולהוציא פקודת מעצר.

כך נכתבה התלונה והרישומים הנוספים עליה:

²⁴ ראש מחלקת חשודים בש"י.

²⁵ שירת במטה השירות המשפטי.

לתוכ"ל²⁶ הראשי

תלונה

טוביאנסקי העובד בחיל-אוויר ירושלים נחשד במסירת ידיעות לאויב. ידיעות עליו קיבלתי

מירוחם. עדות יכלו למסור בן-ציון²⁷ ואתי (טנא)

אבקש לעצרו למשך עשרה ימים לצרכי חקירה.

(-)

30/6 בן-ציון בשם אתי (טנא)

לעצור ל-10 ימים לשם חקירה בפקודת התוכ"ל הראשי

(-)

יצחק הכהן

30.6.48

את פקודת המעצר קיבלתי

30/6

וכך נכתבה פקודת המעצר:

פקודת מעצר

(לפי סעיף 45 (י"ב) של חוקת השיפוט תש"ח)

קצין משטרה צבאית/ מפקד בית-הסוהר הצבאי

נא לעצור את:

השם טוביאנסקי

הדרגה: (-)

היחידה: חיל אוויר

המקום: תל אביב-ירושלים

²⁶ ראשי תיבות: תובע כללי.

²⁷ כינויו של סרן שמואל גניזי.

לתקופה של 10 ימים

בלי אפשרות של מגע עם אנשים מן החוץ בלי רשות מיוחדת

הנ"ל חשוד במסירת ידיעות לאויב

בפקודת התוכ"ל הראשי

משום שטובינסקי כבר היה בתל אביב לא היה צורך להעבירו מירושלים.

לימים יאמר גדעון האוזנר, תוכ"ל מחוז ירושלים:²⁸

ובינתיים באה ההפוגה, והופיע פה מפקד הש"י גיבלי עם הוראה להעביר את טוביאנסקי לשפלה. שאלתיאל קרא לי ואני אמרתי שיופיע, יש לנו כל האמצעים לדון אותו פה. היה דין ודברים בין גבלי וביני, ואז הוא שאל איפה טוביאנסקי. התברר, לרוע מזלו של טוביאנסקי, שהוא ביקש חופשה ונסע לבקר את אחיו בתל-אביב. גיבלי אמר: בסדר, אני לא צריך כלום, כי הוא אסר אותו שם. יתכן והדברים היו מתגלגלים לגמרי אחרת, אילו טוביאנסקי היה בירושלים, ואולי הייתי מצליח לעמוד בפני הדרישה להוריד אותו לשפלה. דברי האוזנר מעוררים שאלה על דברי של גיבלי במכתב הנלווה שהחלטה להעביר את החקירה לת"א משותפת עם האוזנר. מתברר שאילו טובינסקי היה בירושלים, היה המשפט מתנהל באופן שונה, ואולי היה הדבר מונע את המשכו הטרגי, כפי שיתואר להלן.

כשפקודת המעצר בידו, יצא סרן גניזי עם שניים מפקודיו לעצור את טובינסקי בתל אביב. בשעה 14:45²⁹ ערכו טובינסקי ואחייניתו קניות בשוק ה"כרמל", ושם הוא נעצר. הוא זוהה בקלות בשל לבשו המגוהץ. אך בשלב זה לא ידע טובינסקי שהוא עצור. נאמר לו שהוא נדרש לפגישה דחופה עם שאלתיאל. בשעה 15:30 אחר הצהריים עלה טובינסקי על הגיפ, דיבר עם אחייניתו שבערב ילך עמה ועם אביה לצפות בסרט, ויצא לדרך עם סרן גניזי ושניים מפקודיו לכיוון קיבוץ חולדה.

²⁸ ענבר, צבי (2005) מאזניים וחרב, משרד הביטחון. עמ' 442-443
²⁹ לוח הזמנים מתואר על פי עדות בארי משפט בארי.

משפט שדה והוצאה להורג

בדרכם לחולדה, לאחר כמה דקות של נסיעה במעלה רחוב הרצל, הודיע גניזי לטובינסקי³⁰ שאין הם נוסעים להיפגש עם שאלתיאל, וכי הוא נמצא במעצר. גניזי אמר לטובינסקי, בתשובה לשאלתו, שלוקחים אותו למקום שיחקרו אותו והראה לו את פקודת המעצר. טובינסקי הנדהם שאל מהי סיבת המעצר, וגניזי השיב שאין הוא מוכן לומר לו.³¹ גניזי דרש מטובינסקי למסור את נשקו (אקדח) ומעתה ואילך היה טובינסקי עצור.

לאחר נסיעה של שעתיים, כשהגיעו לחולדה, הציג גניזי את הפתק שכתב האלוף יגאל פיקוביץ (אלון) וקיבל פתק עבור סרן מתתיהו גולדמן, המ"פ בכפר ערבי נטוש, בית גיזי. בסביבות השעה 4:30 אחר הצהריים, אחרי נסיעה של חצי שעה, הם הגיעו לבית גיזי. גניזי מסר את הפתק לסרן גולדמן וביקש מקום לשהות בו. הוא הפנה אותם למבנה נטוש בקצה הכפר. בשלב זה ככל הנראה עבר טובינסקי למשמרת איסר בארי, בנימין גיבלי, דוד קרון ואברהם קרמר-קדרון.

משפט הבזק, ללא עורך דין וללא סנגור, החל. טובינסקי נשאל תחילה בשאלות שגרה: שם, דרגה, תפקיד בהגנה וכו'. בהמשך הודיע גיבלי שהוא נאשם "במסירת ידיעות לאויב". טובינסקי הכחיש.

מנקודה זו, המשך המשפט שנוי במחלוקת.³² אך ברוב הגרסאות, הראו לטובינסקי את הרשימה שמסר לבריאנט, ובתגובה מלמל טובינסקי "אוי מה עשיתי". אמירה זו נחשבה כהודאה באשמה, ובכך המשפט הסתיים.

מאיר טובינסקי הורשע בבגידה ונגזר עליו עונש מוות. בנוסף, בכל מהלך המשפט לא נידונה במשפט השאלה האם העברת הרשימה לבריאנט אכן היא שהביאה להפגזות האתרים האסטרטגיים. פסק הדין בוצע על-ידי כיתת יורים מתוך חטיבת "הראל" שהייתה באזור, במבנה סמוך למקום המשפט³³, בשעה 19:15³⁴, הוא נקבר במקום מבלי שילוט על מקום קבורתו.

³⁰ לפי עדות גניזי במשפט בארי.

³¹ העדות של גניזי מעוררת שאלה. הרי בפקודת המעצר נכתב בפירוש כי טובינסקי חשוד "במסירת ידיעות לאויב". צבי ענבר בספרו "מאזנים וחרב" (עמ' 445) כותב שכנראה טובינסקי לא ראה את פקודת המעצר כי הפקודה רק נופנפה מולו מבלי לאפשר לו לקרוא אותה.

³² המחלוקת הוצגה בחקירות מאוחרות יותר, ר' בהמשך פרק זה, תת פרק 'משפט בארי'.

³³ ר' נספח 7. בית הקשתות, המבנה בו נערכה ההוצאה להורג סמוך לקיבוץ הראל.

פסק הדין נכתב לאחר ההוצאה להורג בניסוח איסר בארי בידי בנימין גיבלי.

"מאיר טוביאנסקי קצין מפקד שדות התעופה במחוז ירושלים ופקיד גבוה בחברת החשמל הירושלמית נאשם במסירת ידיעות לאויב ששימשו נקודת הכוונה להפצצות ירושלים מאש תותחים ומרגמות.

הנאשם נחקר ביום 30.6 ע"י איסר ב. והודה באשמתו:

א. במסירת מקום תעשייה של האצ"ל בבית אוקסבורן.

ב. במסירת מקום תעשייה של הלח"י

ג. במסירת מקום התעשייה של צבא ההגנה.

ד. במסירת הכתובת של מלון עדן כבסיס של מטה פעולות.

כל המטרות הנ"ל שמשו אובייקטים להפגזות האויב. ורובם של מקומות התע"ש הנ"ל נפגעו על ידי כך.

בית דין שדה שהורכב במקום החקירה מקרמר א. דבלי ב. קדרון ד. הוציא פסק דין:

פסק-דין: הוצאה להורג במקום!

פסק הדין בוצע ביום 30.6.48 בשעה 19:15 בטקס צבאי באחד הבסיסים ע"י יחידה צבאית.

החוקר: 1. איסר בירנצוויג³⁵

בית הדין: 1. קרמר א.

2. גבלי ב.

3. קדרון ד.

" 30.6.48

³⁴ פסק הדין שלפיו הוצא טוביאנסקי להורג, מעריב, 21 באוקטובר 1949.

³⁵ איסר בארי חתם בשמו הקודם: איסר בירנצוויג.

המשפט ופסק הדין מעוררים כמה תמיהות:

א. השיחה בין מאיר טובינסקי לבראינט התקיימה בתאריך 16 ביוני 1948. משפט השדה התקיים בתאריך 30 ביוני, ובו ביום הוצא טובינסקי להורג. ההפוגה הראשונה החלה בתאריך ה-11 ביוני והסתיימה בתאריך 9 ליולי. כלומר, השיחה התקיימה בתוך ימי ההפוגה, בהם לא היו הפגזות ארטילריות בירושלים, ועל כן ההאשמה איננה רלוונטית. כמו כן גם בהמשך זוכה.

ב. לטענת רוב הגרסאות, הראו את רשימת הצרכנים במשפט לטובינסקי. כיצד יתכן אם לטענתם היא נמסרה ע"י טובינסקי לבריאנט.³⁶ נקודה נוספת היא שהרשימה שלכאורה הוצגה כמוצג במשפט לא הוצגה במשפט בארי ולא כיום בארכיונים.³⁷

ג. במידה ואכן טובינסקי היה חף מפשע, הייתכן שיוודה על האשמות שאין להן בסיס?

ד. על פי פסק הדיון נטען שטובינסקי הודה באשמה. איזו אשמה? הם הוא הודה שריגל ומסר ידיעות תוך כוונת זדון או שהודה שמסר את הרשימה בתום לב.

התובע הצבאי הראשי, ד"ר אברהם גורלי, אשר כאמור, ייעץ לבארי על הקמת בית דין השדה, והוציא את צו המעצר ל-10 ימים נגד טוביאנסקי, האשים בעדותו במהלך המשפט את היועץ המשפטי לממשלה, יעקב שמשון שפירא, בניהול המשפט נגד בארי "ממניעים זרים". בתגובה לכך, הגיש היועץ המשפטי לממשלה כתב אישום על לשון הרע נגד גורלי ביהמ"ש המחוזי בת"א הרשיע אותו והטיל עליו קנס. אלא שגורלי ערער לביהמ"ש העליון וזוכה.³⁸

³⁶ בחקירה ובמשפט בארי עלתה שאלה זו, ר' בהמשך פרק זה בתת הפרק 'חקירה ומשפט בארי'.

³⁷ טענה זו הועלתה ע"י בנו של טובינסקי, בראיון שקיימתי איתו בתאריך 18 בינואר 2018 ר' נספח 2.

³⁸ ערעור אברהם גורלי לבית המשפט העליון https://www.nevo.co.il/Psika_word/elyon/5000024a.pdf

המאבק על טיהור שמו של טובינסקי

משפחתו של מאיר טובינסקי לא קיבלה שום מידע על מעצרו של טובינסקי, וגם לאחר הוצאתו להורג - לא דווח לה דבר. לא היה להם מושג היכן הוא נמצא מאז ה-30 ביוני, עת נקרא לפגישה עם שאלתיאל.

ב-19 ביולי 1948 פרסמה לשכת המודיעין הממשלתית את ההודעה הבאה:

ביום ה' ה-30.6.48 ישב אי-שם בארץ בית דין צבאי דחוף בהרכב של שלושה קצינים שהוציא פסק דין מוות נגד מרגל לטובת האויב. המרגל מסר לאויב פרטים על התעשייה של צבא ההגנה בירושלים וכן גילה המרגל לאויב בסיס של מטה הפעולות של צבא ההגנה. המטרות האלה, כתוצאה ממסירת הידיעות הנ"ל, הותקפו על ידי האויב. פסק דין המוות הוצא לפועל באחד הבסיסים של צבא ההגנה על ידי יחידה צבאית.

גם אם משפחתו של טובינסקי קראה הודעה זו, לא יכלה לחשוב על האפשרות שמדובר במאיר טובינסקי.

ארבעה ימים לאחר פרסום ההודעה פורסם שם "המרגל" בעיתונות.³⁹

לאחר התדהמה הראשונית, ולאחר נסיונותיה של אלמנת טובינסקי לברר את פשר ההאשמות נגד בעלה, פנתה אל ראש הממשלה דאז, דוד בן-גוריון, וביקשה לחקור את הפרשה. במכתב אשר נכתב ב-18 בנובמבר 1948, היא גוללה את מר גורלה, ביקשה הודעה מוסמכת ודאגה לבנה:

מכתב מאת חיה טוביאנסקי

אדוני ראש הממשלה

³⁹ דבר, יום שישי, ה-23 ביולי 1948, ר' נספח 8.

אני חיה (לנה) טוביאנסקי, אלמנתו של הקצין המהנדס מאיר טוביאנסקי, מרשה לעצמי לפנות אל כב' בבקשה זו, בתקווה שיעיין בה באהדה.. ביום שני 5.7 כי שמועות מוזרות מהלכות בעיר כאילו בעלי נאסר בתל-אביב ולתמהוני הגדול נתקלתי בהשתמטות אילמת ומסתורית... לאחר זמן נודע לי מאחי שהעו"ד לויצקי סיפר לו ששמע שבעלי איננו יותר בחיים.

כאשר עברו ימים ולא קיבלתי כל ידיעה נוספת ועקבות בעלי נעלמו, החילותי לחשוש באופן רציני לגורלו. בקשתי להתראות עם המפקד הראשי מר שאלתיאל, אך הקצינים שדברתי עמהם אמרו לי שיהיה בריא יותר עבורי אם אסתלק מהמקום. ואח"כ באה המכה הגדולה - הידיעה בעתונות על "הבוגד" טוביאנסקי. עד ההודעה בעיתונות עוד קיוויתי שמא הייתה כאן טעות ובוודאי בעלי עוד יחזור אליי, אך המהלומה הזו, שבעלי איננו ושמת מות בוגדים דיכתני עד היסוד. העולם חשך בעדי... והנה פתאום - "הבוגד". תחילה לא ידעתי איך אוכל לצאת ולהראות בפני המוני מכרינו, ובעקר איך להסביר את הדבר לבני יחידי שהעריץ את אביו ואשר אביו אהבו כנפשו. אח"כ קבעתי את דרך חיי. סיפרתי לבני את העובדות והבטחתי שאעשה הכל בכדי לגלות את האמת והצדק. באשר לעצמי - התגייסתי, למרות גילי לצבא (בשם בנטוב)... הנני מצהירה בפני כב' בהן צדק, שאני בטוחה בנפשי שנפלה כאן טעות מרה, טרגית, מכאיבה, וכי בעלי חף מפשע. בקשר עם הדבר הזה הנני פונה אל כב' בכל לשון של בקשה שיואיל בטובו לבדוק את הדבר באופן אישי ויתן לי את מסכנותיו. יתכן שיהיה בזה משום נחמה פורתא ביגוני.

ברצוני להודיע לכב' שעד עתה טרם קיבלתי כל ידיעה רשמית מוסמכת בדבר מסיבות מותו. למעשה לא הודיעו לי עד כה על עצם מותו ולא הודיעו לי על מקום קבורתו... לא נמסר משום סמכות רשמית אם היה משפט, איפה וכיצד, אם ניתן פסק-דין ומה היה פסק-דין ובאיזה אופן הומת... אני סבורה שכב' יסכים איתי שהיה כאן משהו לא בסדר ודמי בעלי צועקים מהאדמה על העוול שנעשה לו. לפיכך הנני מעיזה לפנות אל כבודו לחקור את העניין באופן אישי... האם היה צורך לחסלו באופן כה נחפז ובצורה שהמעוות

לא יוכל לתקון?... אבקש להודיעני על מקום קבורתו בכדי שאוכל לפחות לשים פרחי זכרון ולשפוך דמעותיי על קברו... ולבסוף בקשר עם בני, מי ידאג לו עתה? אני אמשיך את שירותי בצבא עד תום המלחמה ואח"כ אמצא עבודה, - אבל בני מה יהיה עליו? הנני מצפה לתשובת כב' והנני מקווה כי כב' יעיין בדבר באופן אישי בכל האהדה והרצינות שענין זה ראוי לו.

בכבוד רב חיה טוביאנסקי.

תשובת ראש הממשלה התעכבה לבוא.

לאחר חודש, ב-23 בדצמבר 1948, שלחה לו לנה (חיה) טוביאנסקי מכתב תזכורת:

הנני מרשה לעצמי להזכיר לכב' את דבר המכתב אשר שלחתי אל כב' ביום 18.11.48 בנוגע לבעלי המנוח, הקצין המהנדס מאיר טוביאנסקי ז"ל.

זה למעלה מחדש הייתי הייתי מצפה יום יום לתשובת כב' על הדברים אשר עוררתי במכתבי הנ"ל והנני מחכה בקוצר רוח לפתרון השאלות המנקרות במוחי ואינן נותנות לי מנוח.

קויתי שכב' בכל זאת ימצא שעה פנויה לעיין בדבר רציני זה וימצא אפשרות למלא את בקשותי הכנות וההגיוניות. כתבתי את מכתבי בדם ודמע ואני מקווה כי כב' ישעה לדברי

בכבוד רב

חיה טוביאנסקי

הפעם ענה ראש הממשלה למכתב במהרה

ב-27 בדצמבר 1948 כתב לה בן-גוריון:

לכבוד

חיה טוביאנסקי

גברתי הנכבדה,

אני מצטער צער רב על שתשובתי אחרה עד עכשיו. רציתי לברר לי הדבר בעצמי עד כמה שאפשר ולא קל היה להפנות - ואתך הסליחה.

אין לי כל ספק בכנות דבריך. ניכרים דברי אמת. אין ביכולתי להוציא משפט על בעלך - אולם בדקתי את הפרוצדורה של משפט, ונתברר לי שלא היה בסדר אולי מפני שעדיין מנהגי המחותרת היו שליטים בחוגי הצבא שיצאו מההגנה, והמדינה טרם הספיקה לחוק חוקים ולהטיל את משטרה על כל הנוגעים בדבר. אולם אין ספק שהדבר מחייב בירור חדש, ונתתי הוראה לראש המטה הכללי של צבא-ההגנה לישראל שיצווה על בדיקת המשפט ומינוי בית דין צבאי חדש. כמו כן נתתי הוראה שיודיעו לך רשמית על מות בעלך וימציאו לך התעודות הדרושות בנידון זה - ואם נשאר רכוש יוחזר לך.

הממשלה תוסיף לדאוג לחינוך בנדך, -ומה שלא יהיו תוצאות המשפט, ברור שלא בך ולא בבנדך יש אף שמץ שמץ אשמה - לפי שעה אין ביכולתי ובזכותי להביע שום דבר אם בעלך אשם במשהו או לא - יש להניח דבר זה למשפט החדש אשר לא יאחר.

בכבוד ובהוקרה

ד. בן-גוריון

דוד בן גוריון הטיל על סא"ל אהרון חוטר ישי, הפרקליט הצבאי הראשי, לחקור את הפרשה. חיים ישראלי, שהיה מנהל לשכה של בן גוריון, מציין פרשה זו כביטוי לכך שבן גוריון "היה מוכן לשנות החלטה, אם נודעו לו עובדות חדשות [...] בעניין טוביאנסקי. מהרגע שהגיע המכתב של האלמנה ועד שנמסר לו - זה לקח זמן, לא באשמתו. ברגע שהגיע אליו, הוא הורה לפרקליט הצבאי לבדוק את העניין. כאשר הפרקליט הצבאי אמר לו: בדקתי, והדבר היה בניגוד לחוק - הוא הודה קבל עם ועדה".⁴⁰

⁴⁰ נאור, מרדכי (1997). "לצדו של בן גוריון: ראיון עם חיים ישראלי", צמרת, צבי ויבלונקה, חנה (עורכים). העשור הראשון: תש"ח - תשי"ח, יד יצחק בן צבי. עמ' 327-334.

ב-16 במרץ 1949 מסר חוטר ישי את מימצאי חקירתו וקבע כי מאיר טובינסקי היה חף מפשע⁴¹
 "לכל היותר לא היה טוביאנסקי זהיר בדיבורו, אבל אין כל יסוד לחשוב ששירת את האויב או
 התכוון למסור לו ידיעות נגד ההגנה". יחד עם זאת, המליץ חוטר ישי שלא להעמיד לדין את
 שופטי טובינסקי.⁴²

עקב המסקנות, כתב בן-גוריון ב-1 ביולי 1949 לאלמנת טובינסקי:

בהמשך למכתבי מיום 27.12.1948, עלי להודיע לך שקבלתי כבר דו"ח מלא מהבירור
 שנעשה על ידי הפרקליט הצבאי הראשי, בפקודת הרמטכ"ל, על דבר חקירתו, משפטו
 והמתתו של בעלך. נמצא שמאיר טוביאנסקי היה חף מפשע, ופסק-הדין וביצעו הם טעות
 טרגית.

למען תקן עד כמה שאפשר את המעוות המצער והמכאיב החליט הרמטכ"ל באישורי:

להעניק למאיר טוביאנסקי, שהיה מפקד ההגנה, דרגת סרן.

להעביר את גוויתו לבית קברות צבאי בטקס מלא.

לשלם לך ולבנך פיצויים מתאימים.

לא אוכל להביע את הצער העמוק של אלה שטיפלו בדבר יחד אתי מרגישים. דבר זה לא היה
 צריך לקרות, והאחראים לדבר יעמדו למשפט.

בעלך אומנם עשה משגה - ומשגה כבד אולי, שהוא מסר לאנגלי הממונה עליו רשימה, ולא
 העלה על ליבו שרשימה זו עלולה ליפול לידיים מסוכנות, והוא הודה בכך והצטער על
 המשגה, אולם לא היתה לו בזה כוונה רעה; ובלי כוונה אין מעשה בגידה...

אין לצערנו לתקן את המעוות הנורא מבחינה פיסית, אבל ראיתי חובה לעצמי להודיע לך
 ולבנך איך התנהג ברגעים האחרונים:

כאן בא תיאור עמידתו "בקומה זקופה" של טוביאנסקי בעת שהוצא להורג.

⁴¹ סלמון, יעקב (1980) בדרכי שלי, ידיעות אחרונות. עמ' 175-176.

⁴² שם, עמ' 466.

תתפרסם בקרוב הודעה בענין זה לעיתונות, ויסודר מפקד מיוחד בבית בבית הספר שבו לומד בנך ובו ימסר לילדים מטעם הצבא על הטעות הטרגית שנפלה כאן, למען ידעו חברי בנך שאביו נפל בטעות, וילדו יוכל להתגאות בשירות של הוריו - גם אביו ז"ל וגם אמו (תבדל לחיים ארוכים) במשך הרבה שנים בהגנת המולדת

דוד בן-גוריון

ראש הממשלה ושר הביטחון

ההחלטות המעשיות של בן גוריון על פי מכתבו זה היו:

א. העלאת טובינסקי לדרגת סרן.

ב. קבורת טובינסקי בבית קברות צבאי בטקס מלא.

ג. תשלום פיצויים.

ד. פרסום בעיתונות

ה. עריכת מפקד בבית הספר בו למד בנו של טובינסקי.

בהתאם להבטחת ראש הממשלה ב-3 ביולי 1949 פורסמה הודעה רשמית מטעם מדינת ישראל

טובינסקי היה חף מפשע
הנאשם בריגול הוצא להורג בטעות טראגית –
מודיע משרד-הבטחון

המזכה את מאיר טובינסקי מכל אשמה. ההודעה פורסמה בעיתונות.⁴³

מאיר טובינסקי הובא לקבורה בירושלים בטקס צבאי מלא ב-17 ביולי 1949, לאחר מאמצים רבים לאתר את מקום קבורתו בבית ג'ז.

⁴³ דבר, ה-5 ליולי 1949. ר' נספח 9.

החקירה ומשפט בארי

כדי לברר את טענת אשת טובינסקי, סא"ל אהרון חוטר ישי קיבל את עדות בנימין גיבלי. בעדותו הראשונה שנמסרה ב-6 למרץ 1949 טען גיבלי כי:

"אני כתבתי את הפרוטוקול שבו נרשמו דברי התובע [איסר בארי] ותשובת הנאשם. בתחילה היתה תשובתו מסוייגת, שהוא מסר רק רשימה כוללת של הצרכנים היהודים. אחר כך הוסיף ולא הבין מדוע יש או יכול להיות איסור לסמן לממונים הבריטיים ברשימה את אותם המפעלים ששימשו מפעלי תעשיה וייצור. לאחר שהוסבר לו מה התוצאה מכך - תפש בשערות ראשו והיכה על ליבו, ואם איני שוגה אמר כי אם מגיע לי מה שמגיע עבור דבר כזה - הרי עבודתו בארגון במשך 22 שנה - מכפרת. יצאנו להתייעצות. היו לפנינו תעודות שונות: דו"ח של החקירות המוקדמות של עדויות של פקידים שונים של חברת החשמל על יחסיו עם הבריטים, פנקס יומן כיס, בו מספר רשימות מחשידות. אני זוכר שתיים: אחת - תאריך הפצה ברחוב בן-יהודה; ושניה - הנחת קו מים לירושלים. היה שם חומר על קו חוץ שהוא ביקש מקצין הקשר בתור מנהל שדה התעופה, בו בזמן שירושלים העברית הצבאית הייתה קשורה בטלפון פנימי, הקשור למרכזיה צבאית - הוא נדרש לתת הסברים, אבל תשובותיו לא היו ממין המתקבל על הדעת. לאחר התייעצות בינינו, הוחלט שהאיש בגד, וגרם על ידי כך לנזק הרב בנפש וברכוש, פגע במאמץ המלחמתי, ודינו - מוות."

ביוני 1949, שנה לאחר הפרשה, נעצר בארי כחשוד ברצח טובינסקי ושחרר בערבות.⁴⁴ ב-11 באוגוסט 1949 החלה חקירה משפטית נגד בארי, בארי ביקש להישפט בפני בית דין צבאי אך השופט סירב לבקשתו⁴⁵.

⁴⁴ החלה החקירה נגד שופטי טובינסקי, דבר, 12 ביולי 1949. ראו נספח 10.
⁴⁵ י. יעקובי, יום ראשון לחקירת איסר בארי, דבר, 12 באוגוסט 1949. ראו נספח 11.

בחקירה המוקדמת למשפט טען גיבלי כי לא נרשם פרוטוקול (על אף שדברים אלו עומדים בניגוד לנאמר בעדותו הראשונה ב-6 למרץ). הוא סיפר שהוא חקר את טובינסקי, ולאחר מכן ארבעת השופטים סיכמו את החקירה - כל אחד מהם הביע את דעתו על דין טובינסקי, דין מוות.

"בפנינו היו חמישה מסמכים וחקרתי אודותם. הוא הודה כי מסר לבריאנט את רשימת המקומות, ואמר כי איננו יכול להבין מה נזק נגרם יכול להיגרם על ידי מסירת הרשימה המלאה הכוללת גם מקומות חיוניים. ציינתי לו את התוצאות העלולות להיגרם ממסירת פרטים אלה לאנגלים. הוא תפס בשער ראשו ונראה לי כי הוא התמלא צער וחרטה. הוא גם אמר כי הוא מתחרט ומצטער ומזועזע מזה".

בנובמבר 1949 החל משפט איסר בארי בפני בית דין אזרחי. כאשר משפט בארי החל, ביקש התובע שמשון שפירא להכריז על בנימין גיבלי כעד עוין, אך בית המשפט קבע כי גיבלי אינו עוין במובן החוקתי.

דוד קרון שהיה שופט במשפט טובינסקי, העיד במשפט בארי:

- **"גיבלי אמר לו [טובינסקי] שהוא נאשם במסירת ידיעות לאויב, וטוביאנסקי ענה שהוא לא עשה זאת.**
- **אחר כך הראה לו גיבלי את הרשימה באנגלית אותה מסר טוביאנסקי לבריאנט⁴⁶ ושעל ידי רשימה זו עברו ידיעות לערבים, שהפגינו את המקומות האלה. טוביאנסקי הודה שמסר את הרשימות.**
- **אחרי החקירות התאספנו ארבעתנו ליד הבית ואיסר בארי שאל אם אנו מוצאים שהאיש אשם. התשובה של כל אחד מאתנו הייתה שהוא אשם. גם בארי אמר כך. איסק בארי הכתיב אז לגיבלי את סיכום ההתייעצות וחתמנו על זה כולנו."**

⁴⁶ בחקירה המוקדמת טען קרון כי הרשימה שהוצגה בפני טובינסקי היא העתק של הרשימה המקורית, אותה לדבריו, מסר טובינסקי לבריאנט.

בתשובה לשאלות השופטים, עונה קרון כי: "לא התעוררה אצלי השאלה איך הגיעה הרשימה ליד גיבלי, אם נמסרה לאויב"

החלטת היועץ המשפטי לממשלה דאז, יעקב שמשון שפירא, להעמיד לדין את איסר בארי, אינה מובנת מאליה. על היועמ"ש הופעלו לחצים פוליטיים שלא להעמיד לדין. אך למרות הלחצים "הפגין היוהמ"ש שיקול דעת עצמאי ועמד על דעתו שיש להעמיד את הנאשם לדין".⁴⁷

בסיכום פסק הדין נכתב:

"ברי לנו, שאותו מושב קצינים, אנשי ש"י, שחרץ את דינו של מאיר טוביאנסקי בערוב היום בבית ג'יז, לא ייתכן ששם בית דין יקרא לו. אי אפשר שדמות אותו בית דין חובלני תישאר חרוטה בתמונת בית משפט, שהיה רשאי לדון נפש מישראל. אי אפשר שאנו, בשבתנו כאן היום, כדי להוציא לאור משפט, נקבע ונאמר, כי מישהו, וכל שכן מפקד רב אחריות ורב מעלה, יכול היה לטעות ולחשוב, כי בי"ד זה חוקי הוא וטעותו מותרת. אם כך נקבע נחטא לאמת, לצדק ולדין. ועל כן אנו מוצאים את הנאשם חייב לפי כתב האשמה.⁴⁸

יחד עם זאת, כשנגזר העונש, השופטים התחשבו בנסיבות ובעבר הנאשם:

בידענו את האיש שהועמד לפנינו לדין. איש שהקדיש את מיטב ימיו ומרצו להגנת עמו ושירתו במסירות, ובהעריכנו את הגינותו הרבה בבית המשפט. שקלנו את הדברים במאזני החוק והצדק, תוך ידיעה ברורה, שאף כי קבענו כוונת פשיעה במובנה של החוקה לא הייתה בלב הנאשם כל מזימת זדון. לא הייתה לו כל רצון להרע וכל מה שעשה, לא עשה אלא מתוך תפיסה מוטעית של חובות תפקידו באווירה של חרדה וזעם...⁴⁹

⁴⁷ גל-נור, יצחק ובלאנדר, דנה (2013). המערכת הפוליטית בישראל (כרך א'), עם עובד. עמ' 347.

⁴⁸ בארי נדון למאסר יום אחד, דבר, 23 בנובמבר 1949 ר' נספח 12.

⁴⁹ שם.

לבסוף השופטים דנו את איסר בארי למאסר של יום אחד "מזריחת השמש עד שקיעתה".⁵⁰ עוד באותו הלילה, בהמלצת הרמטכ"ל יגאל ידן,⁵¹ חנן הנשיא חיים וייצמן את איסר בארי. לעונש היתה משמעות מוסרית אך לא מעשית, אם כי אין להמעיט במשמעות הסמלית בהאשמתו החמורה של איסר בארי בניהול משפט לא תקין והוצאת אדם להורג על לא עוול בכפו. ב-30 בינואר 1958, עשר שנים לאחר פרשת טובינסקי, נפטר איסר בארי מדום לב.

פרשת טובינסקי - השפעותיה בתרבות ובמשפט

למשפט טובינסקי היו הדים ציבוריים, אמנם לא רבים, אך אביא לדוגמה שני שירים, מחזה וסרט על הפרשה.

יומיים לאחר פרסום הודעת הממשלה על זיכויו של טובינסקי, ב-7 ביולי 1949, פרסם נתן אלתרמן בטור השביעי את השיר "אלמנת הבוגד":⁵²

[...]

"תזכר נא מהות "המשפט המהיר"..."

זהו שמו הנורא שניתן לו!

שם סותר את-עצמו! שם ריקן ונהיר!

שם שאין משמעות-ומוכן לו!

ישמר נא זכרה של אותה "חקירה"

ושל "דעת קהל" מתערבלת,

⁵⁰ שם.

⁵¹ יגאל ידן החל לכהן כרמטכ"ל ב-9 בנובמבר 1949, 13 ימים לפני הקראת פסק הדין.

⁵² ר' נספח 13, השיר "אלמנת הבוגד" במלואו, מתוך עיתון דבר, 7 ביולי 1949.

השופטת כגי'פ בנסיעה-מהירה

עם תבת-בלמים מקלקלת!

[...]

אז נצאה מול כלנו אשה המומה

ותכרז מלחמה...

ותסימנה!

אם ישנו אות-תודה על שרות לאמה,

אין ראוי לו יותר ממנה!"

מרדכי נאור טוען כי ביצירה אלמנת הבוגד חוזר אלטרמן על שורותיו ביצירתו האלמותית מגש

הכסף: "אז מנגד יצאו/ נערה ונער/ ואט אט יצעדו הם אל מול האמה".⁵³

כאשר כונס השיר לספר, הוסיף אלטרמן מתחת לכותרת 'אלמנת הבוגד...' את המוטו הבא:

"אלמנת הבוגד, שנאבקה, שנה תמימה לטיהור שמו של בעלה אשר נידון למוות והוצא

להורג ב-30 ביוני 1948 בעוון בגידה במולדת. בהודעה רשמית מיום 5 ביולי 1949 נמסר

מטעם משרד הביטחון כי אחרי חקירה יסודית על ידי הפרקליט הצבאי, גביית עדויות

ועיון בחומר המשפט, התברר כי מאיר טוביאנסקי היה חף מפשע".⁵⁴

לאחר עשר שנים, בחר אלטרמן להעלות שוב את פרשת טוביאנסקי. הוא כתב בתאריך 13.6.1958

את השיר "עשור שנים לפרשת טוביאנסקי"⁵⁵:

"לא נשהה עם הפרק הזה. שעתו לא בטקס נזכרת.

⁵³ נאור, מרדכי (2018). הטור התשיעי, הקיבוץ המאוחד. עמ' 171.

⁵⁴ אלטרמן, נתן (2005). הטור השביעי (כרך א'), הקיבוץ המאוחד. עמ' 265-267.

⁵⁵ אלטרמן, נתן (2005). הטור השביעי (כרך ו'), הקיבוץ המאוחד. עמ' 69. ר' נספח 14.

בהגיע יומו לציון - הוא נדחה אל שולי ענינים,
 אך הנה הוא צופה נכחו מספן של שנים עשרת,
 ודומה, על אף כל, כי אסור למנותו בין פחים קטנים...

כן, על אף הנטיה לפטרו במנוד ראש ולפסח בפחז,
 לו נאמר נא, לשם קביעתן של אמות המדה הנכונות,
 כי אותו דין שדה שצרף חטיפה ושפיטה וקטילה גם יחד,
 הוא בכל זאת ענין מן הסוג העשוי להרעיד מדינות.

יחד עם הישירות הברורה של אלתרמן, הפרשה בתקופה זו (ויש שאומרים גם לאחר מכן) נותרה מעומעמת, במחלוקת ציבורית והופעל עליה צנזורה תרבותית. לדוגמה, הסופר יגאל מוסינזון כתב מחזה אקטואלי בשם "אם יש צדק". המחזה נדחה מתיאטראות רבים בשל הרמיזה שבו לפרשת טובינסקי.⁵⁶

ביולי 2015, יצא לאקרנים הסרט "טוביאנסקי"⁵⁷ מאת הבמאי ריקי שלח, על פי תסריט של מיכאל בר זוהר. הסרט מגולל את סיפור הפרשה ונותן לה לראשונה נגישות קולנועית, ובכך נגישות לכלל הציבור.

יש הטוענים כי משפט טובינסקי השפיע על התקדמות המשפט הישראלי. ניתן "לשים את האצבע" על השפעה ברורה ובולטת - בישראל, נכון לרגע כתיבת פרק זה (פברואר 2019), עונש מוות מעוגן בחוק. כאשר מתקיימים דיונים אתים בנושא זה, מוזכרת הפרשה כדוגמה לאפשרות הטרגית שיכולה להיווצר כאשר תקף גזר דין מוות. לדוגמה, כך טען פרופ' יצחק זמיר, שופט בית

⁵⁶ אופיר, עדי (1999). חמישים לארבעים ושמונה : מומנטים ביקורתיים בתולדות מדינת ישראל, מכון ון ליר בירושלים הקיבוץ המאוחד.
⁵⁷ שלח, ריקי (במאי) (2015). טוביאנסקי.

המשפט העליון: "כמו כן ברור מן הניסיון כי אין אפשרות להימנע באופן מוחלט מטעות. מקרה טוביאנסקי".⁵⁸

נקודת מבט אישית - ראיון עם בנו של טוביאנסקי

בתאריך ה-18 לינואר 2018 נפגשתי עם יעקב בנטוב, בנו של מאיר טוביאנסקי, בביתו בבאר שבע. בראיון ביקשתי לברר שאלות אישיות שלא מצאתי להם תשובה בספרים ומחקרים הכתובים וכן להכיר את נקודת המבט האישית של יעקב שהיה ילד בן 11 בעת משפטו של אביו והוצאתו להורג, וגדל כל השנים בצילה של התרחשות זו.

בנוסף לסיפור האישי, הסב יעקב בנטוב את תשומת ליבי לכמה נקודות חשובות המפריכות לדעתו את אשמתו של אביו, או לפחות מערערות עליה.

הוא תיאר את ילדותו בזמן המלחמה, וסיפר שהתגורר ליד מלון "עדן" [הידוע כחיוני] והמלון לא נפגע כלל בהפגזות בניגוד לביתו שכן נפגע. מכאן נובע לגעות שהירי אינו היה מכוון על יעדים אסטרטגיים ובשל כך חיפוש אחר מרגל איננו בעל בסיס. בדומה לתהיות שעלו, גם בנטוב טען על בעית הסדר הכרונולוגי באשמתו של אביו שהרי מסירת הרשימה לבריאנט, ומעצרו התקיימו בתקופת ההפוגה.

בראיון העלה בנטוב טענה כי תמימות הדעים המוחלטת של ארבעת השופטים מעלה חשד שהחלטה שלהם בדבר הוצאתו של אביו להורג, נפלה עוד לפני המשפט.

בנוסף, הוא סיפר שמעבר להתנצלתו של בן גוריון במכתב לאימו, לנה בנטוב, התנצל בן גוריון באופן אישי גם בפניו.

הראיון המלא יובא בנספח 2.

חטיבה זו עסקה בתקופת התהוות מדינת ישראל בה נכתב על בנימין גיבלי עד לתפקידו כראש הש"י בירושלים, כאשר פרשת טוביאנסקי התרחשה. בהמשך, יסופר על התקדמות בנימין גיבלי בתפקידים בכירים, עד הגעתו לראשות אמ"ן, כאשר עסק הביש התרחש.

⁵⁸ שילה, אלחי (2017). ללא גלימה : שיחות עם שופטי בית המשפט העליון, משכל (ידיעות ספרים). עמ' 137-136.

פרק שלישי

בנימין גיבלי - מראש הש"י בירושלים עד לראש אמ"ן

עם ארגונו מחדש של מערך המודיעין הישראלי התמנה בנימין גיבלי ב-24 במרץ 1949 למפקד ענף מודיעין 1 שכלל את המודיעין הקרבי ויחידות המחקר. ביולי 1949 מונה לסגן ראש שירות המודיעין, ובאפריל 1950 התמנה לראש מחלקת מודיעין במטכ"ל. בתקופתו שם דגש על פיתוח מזרז של:

א. יחידות ההאזנה - כולל הקמת בסיסים ברחבי הארץ והרכבת חוליות האזנה.

ב. הפעלת יחידה 131 - אשר הוקמה במהלך מלחמת העצמאות ופעלה במסגרת המחלקה המדינית של הש"י. ב-1950 הוטל על "ועדת השניים" - ראש המוסד ראובן שילוח וסגן הרמטכ"ל מרדכי מקלף לקבוע את פועלתה ולפקח על משימתה.

ג. הרחבת מחלקת המודיעין של חיל האוויר - שעסקה בפענוח תצלומי אוויר.

ב-22 בפברואר 1953 יצא גיבלי לשנת לימודים בחו"ל שכללה בין היתר לימודים באוניברסיטת פרינסטון וקורס צבאי באנגליה.

במרץ 1954 התמנה בנימין גיבלי לראש אמ"ן, בדרגת אלוף משנה.⁵⁹

המפה הפוליטית-צבאית

בעת שהות גיבלי בחו"ל, פרש ראש הממשלה דאז, דוד בן-גוריון, לשדה בוקר, ואת מקומו, לפי החלטת מפא"י, החליף משה שרת. בן-גוריון כיהן גם כראש הממשלה וגם כשר הביטחון, ובעת התפטרותו הוא מינה לתפקיד שר הביטחון את פנחס לבון. ב-6 בדצמבר הגיש הרמטכ"ל מקלף לבן-גוריון את התפטרותו (מקלף הסכים להיות רמטכ"ל רק כאשר בן-גוריון שר הביטחון).

במקומו מינה בן-גוריון את משה דיין. לבון מינה את שמעון פרס למנכ"ל משרד הביטחון. בממשלה החדשה נוצר מצב חדש: שר הביטחון לא היה עוד ראש הממשלה, ובעניינים מדיניים היה עליו לקבל את קו ראש הממשלה; אולם לבון חתר תחת שרת ונמנע מלדווח לו על עניינים

⁵⁹ ארליך, יוכי (דצמבר 2008) ראש אמ"ן לשעבר אל"מ בנימין גבלי, מבט מל"מ 52, עמ' 22.

במחלוקת. בנוסף גישת לבון היה שונה בתכלית מגישת שרת. לבון האמין במדיניות כוחנית ובאקטיביזם קיצוני בעוד ששרת היה מתון וגישותו הייתה אנטי אקטיביסטית.⁶⁰

בתקופת 13 חודשי היעדרות גבלי השתנתה המפה הפוליטית-צבאית ללא הכר: ללא בן-גוריון ומקלף, ועם לבון ודיין. בממשלה שהאווירה בא היתה מלווה בחוסר אמון ותחושת העוינות. סיבות אלו הן כנראה הבסיס להמשך הטרגי, כפי שיותאר להלן.⁶¹

⁶⁰ העמותה למורשת משה שרת <http://www.sharett.org.il/cgi-webaxy/item?index>

כפכפי, אייל (1998) לבון - אנטי משיח, עם עובד. עמ' 184.

⁶¹הראל, איסר (1980) אנטומיה של בגידה: "האדם השלישי" והמפולת במצרים, עידנים - ידיעות אחרונות. עמ' 14-17.

פרק רביעי

פרשת עסק הביש

מבצע סוזאנה

באביב 1951 נשלח למצרים קצין מודיעין ישראלי, אברהם דר, כדי לגייס צעירים יהודיים ליחידת 131 באמ"ן למטרות איסוף מידע מודיעיני על המתרחש במצרים. דר פגש במצרים את ויקטור סעדיה, רופא ופעיל ציוני מראשי "בני עקיבא" ואת עובדיה דנון, פעיל המוסד לעליה. הוא ביקש מהם לגייס את הטובים ביותר מבין חברי תנועת הנוער. דנון מגייס באלכסנדריה את ויקטור לוי, רוברט דסה, פיליפ נתנזון ומאיר מיוחס, שיפעלו תחת פיקודו של שמואל (סמי) עזר, הנדסאי ומחונן במתמטיקה.

במקביל להקמת התא באלכסנדריה, ד"ר ויקטור סעדיה גייס את ד"ר משה מרזוק, רופא ופעיל ציוני, לפקד על התא בקהיר. מרזוק גייס לתא את חברו, מאיר זעפרן, ואת מרסל ניניו שתפקידה היה לקשר בין שני התאים - הקהירי והאלכסנדרי. חלקם נשלחו בחשאי לארץ ישראל לתקופת הכשרה. דר חזר לארץ ישראל ארבעה חודשים לאחר הקמת הרשת, והפיקוד על החוליה נמסר לידי סא"ל מרדכי בנצור. במאי 1954 הטיל מרדכי בנצור את הפעלת הרשת על אברי אלעד, שגויס לכך בספטמבר 1952, והחל בתפקידו במצרים ביוני 1954.

בקיץ 1954 התקיימו שיחות בין הבריטים למצרים על פינוי תעלת סואץ. הבריטים שלטו במעבר משנת 1936, ופינוי המאחז הצבאי האחרון שלהם במצרים היה אמור לסיים את שנות הנוכחות הקולוניאלית. ישראל ראתה במהלך זה סכנה לעצם קיומה. שר הביטחון, לבון, חיפש דרך לסכל או לעקב ככל שניתן את הפינוי הבריטי. ההערכה הייתה שלא ניתן להשיג מטרה זו באמצעות דרכים דיפלומטיות. כך נולד הרעיון לחבל בחשאי במתקנים מערביים במצרים באופן שהפעולה תיראה כאילו נעשתה על ידי מחתרת לאומנית מצרית. הוגי הרעיון האמינו שכך יגרמו לבריטניה להרהר שוב בתכנית הפינוי, ובדרך זו ייפגעו היחסים שבין מדינות המערב למצרים.⁶²

⁶² בר-זהר, מיכאל ומשעל, ניסים (2010) **המוסד**, ידיעות אחרונות. עמ' 14-15.

ביוני 1954 יצר אברי אלעד קשר עם חברי הרשת, ונתן להם הוראות לבצע פיגועי טרור ראוותניים. משה מרזוק, מפקד התא הקהירי, התנגד לפעולות, ושטח את טענותיו בפני מרדכי בנצור. טענותיו היו: א. לא לשם כך גויסו חברי הרשת ב. חברי הרשת לא הוכשרו כחבלנים ג. אין ברשותם אמצעי חבלה תקינים. בתגובה שחרר בנצור את מרזוק מתפקידו.

ב-2 ליולי 1954 התקיימה הפעולה החבלנית הראשונה: אנשי התא האלכסנדרי הטמינו מטען חבלה קטן בתא דואר באלכסנדריה, וגרמו לשריפתו. ב-14 ביולי 1954 בוצעה הפעולה השנייה: מטענים מתלקחים הונחו בספריות האמריקאיות בקהיר ובאלכסנדריה וגרמו לשריפות. הפעולה השלישית היתה פעולת החבלה הגדולה ביותר אשר תוזמנה ל-23 ביולי, יום השנה למהפכת הקצינים,⁶³ וכוונה נגד כמה בתי קולנוע בקהיר ובאלכסנדריה. הפעולה נכשלה על מדרגות קולנוע "ריו" באלכסנדריה, כאשר מטען תבערה התלקח בטרם עת בכיסו של פיליפ נתנסון, אחד הפעילים ברשת. הוא נעצר במקום, ואחריו נעצרו יתר חברי הרשת פרט למפקדה - אברי אלעד. בכל הפעולות לא היו נפגעים בנפש.

"עסק הביש"

חברי החוליה נשפטו בבית דין צבאי מצרי. המשפט החל ב-11 בדצמבר 1954. התוצאות היו הרות אסון:

- ראשי החוליות, ד"ר משה מרזוק ושמואל עזר, נידונו למוות, והוצאו להורג בתלייה ב-31 בינואר.
- אברהם דר ואברי אלעד נידונו למוות - שלא בנוכחותם.
- ויקטור לוי ופיליפ נתנזון נידונו למאסר עולם.
- מרסל ניניו ורוברט דסה נידונו למאסר של 15 שנה. יש לציין שמרסל ניניו הייתה האישה שנידונה במצרים לפרק הזמן הארוך ביותר עד אותה תקופה.
- מאיר זעפרן ומאיר מיוחס נידונו למאסר של 7 שנים.

⁶³ מהפכת 'הקצינים החופשיים' התרחשה ב-23 ביולי 1952, הייתה הפיכה שלטונית וצבאית. נעשתה על ידי ארגון בשם תנועת הקצינים החופשיים. התנועה הדיחה את מלך מצרים, פארוק הראשון, והעלתה לשלטון במקומו את מוחמד נגיב.

- אלי נעים וצזאר כהן זוכו.
- יוסף קרמונה, יהודי מצרי, נעצר אף שלא היה קשור ברשת. הוא מת בעת החקירה ועד היום לא ברור אם חוקריו רצחו אותו או שמא התאבד.
- מאיר מקס בינט, שהמצרים טענו שהיה ראש החוליה, היה למעשה איש מודיעין ישראלי שפעל במצרים בנפרד מאנשי החוליה. ב-21 בדצמבר 1954, לאחר חמישה חודשים של עינויים קשים, התאבד מאיר מקס בינט בכלא המצרי.⁶⁴
- לטענת חוקרים ופרשנים פוליטיים, טיפולה של מדינת ישראל בשחרור חברי הרשת מהכלא הייתה פרשה בעייתית בפני עצמה.⁶⁵
- ב-11 בפברואר 1955 פרסם נתן אלתרמן בטור השביעי שיר בשם "הדף הפתוח", רובו של השיר (אחד עשר הבתים הראשונים מתוך שבע עשר) עוסק בעסק הביש:⁶⁶

תִּזְכֹּר נָא בְּדִדוּת קַרְבָּנִים הָעָשׂוּן,

בְּדִדוּתֵם בֵּין הַמְּוֹת וּבֵין הַחוּבָה.

יִזְכֹּר שְׁרוּתֵם הַנוֹרָא אֲשֶׁר אֵין

מִפְּרָשִׁים מֵהוּתוֹ בְּחֻבְרָה טוֹבָה...

[...]

תִּזְכֹּר הַמְּסִירוֹת הַחִיבָת עַד סוֹף

לְהַכְחִישׁ אֶת עֲצָמָה וְלִכְפֹּר בְּעֲצָמָה.

הַמְּסִירוֹת הָאוֹבְדָת בְּאֶפְלֵ הַגֶּב

לְלֹא אוֹת וְהִכָּר חוּץ מִקְתָּב הָאֲשָׁמָה.

⁶⁴ אשד, חגי (1979). **מי נתן את ההוראה**, עידינים. עמ' 17-32.

⁶⁵ לדוגמה: נקדימון, שלמה (2008) "עושים עסק ביש: הפרשה", בתוך: עמוס, גלבע ואפרים, לפיד (עורכים), **מלאכת מחשבת: 60 שנות מודיעין ישראל**, עמ' 50-57.

⁶⁶ השיר "הדף הפתוח" במלואו. דבר, 2 בפברואר 1955. ר' נספח 15.

ביצירה ניתן לראות את התייחסות לבדידות של העצורים, אם משום שכל מרגל הינו בודד, ואם משום היחס השנוי במחלוקת של המדינה כלפיהם. הוא קורא להנצחה וטען כי מסירותם אינה עניין של מה בכך.

ועדת אולשן-דורי

האחריות למחדל עוררה בצמרת הפוליטית-צבאית מחלוקת חריפה בשאלה מי נתן את ההוראה להפעיל את החוליה המצרית. שר הביטחון דאז, לבון, טען שראש אמ"ן, בנימין גיבלי, הוא שעמד מאחוריה, ואילו גיבלי טען שקיבל את ההוראה ישירות משר הביטחון. לבון הכחיש את אחריותו ופנה אל ראש הממשלה דאז, משה שרת, בבקשה לקיים חקירה אובייקטיבית שתכריע בין גרסת גיבלי לגרסתו.

שרת נענה לדרישת לבון והקים בחשאיות ב-29 בדצמבר 1954 את "ועדת אולשן-דורי" שכללה את נשיא בית המשפט העליון יצחק אולשן והרמטכ"ל לשעבר יעקב דורי. בכתב המינוי שנמסר קבע ראש הממשלה, שעליה -

א. לברר האם המעשים שגרמו למאסרים נעשו על-פי פקודות שניתנו מהארץ? הנעשו במצרים עוד מעשים כאלה ואם גם הם ניתנו על-פי פקודות מהארץ? על-ידי מי נתנו הפקודות האלה, באישורו של מי ולאילו מטרה?

ב. להסב תשומת-לב לכל ליקוי רציני במערכת הפיקוד של צה"ל בתיאום העניין האמור ובסדרי הפיקוח המדיני עליה, שתיתקלו בו במהלך הבירור.

הוועדה פעלה במשך 10 ימים, הסתמכה על עדויות של קציני אמ"ן, והגישה את מסקנותיה ב-12 בינואר 1955.

במסקנותיה קבעה הוועדה כי משה שרת לא ידע דבר על הפרשה. בשאלה העיקרית, שאלה שלימים תקרא "מי נתן את ההוראה", לא הצליחה הוועדה לרדת לשורש העניין, וכתבה:

"לא שוכנענו למעלה מכל ספק המתקבל על הדעת כי ראש אמ"ן לא קיבל את ההוראה משר הביטחון פנחס לבון, עם זאת, איננו בטוחים שלבון אמנם נתן את ההוראות המיוחסות לו".⁶⁷

בדיעבד התברר כי עדות ראש אמ"ן, בנימין גיבלי, נשענה על מסמכים מזויפים, תיאום עדויות שקר בין קציני מודיעין⁶⁸ ושינוי מכוון של דוחות⁶⁹.

בעקבות אי הכרעת הוועדה, התפטר פנחס לבון מתפקידו כשר הביטחון, אף כי טען שלא נתן את ההוראה, והתמנה לתפקיד ראש ההסתדרות הציונית.

בתקופה זו שב בן גוריון לתפקידו משדה בוקר.

בשל המאורעות, נאלץ בנימין גיבלי לסיים את תפקידו כראש אמ"ן, ובמקומו מונה סגנו, יהושפט הרכבי⁷⁰. סיום תפקידו כראש אמ"ן לא גרע מהמשך התקדמותו הצבאית, למעשה, במאי 1955 מונה גיבלי לראש מטה פיקוד הצפון לאחר מכן למפקד חטיבת גולני.

ועדת כהן

בתחילת שנת 1960 נפגש פנחס לבון עם יוסי הראל, מבכירי אמ"ן. בפגישה סיפר הראל כי בידי הוכחות לכך שהמסמכים שהוגשו לוועדת אולשן אולשן דורי, הינם מזויפים. הראל אף הביע נכונות להעיד על כך.

במקביל, התפרסם פסק דין במשפטו של אברי אלעד, המפקד הנמלט של הרשת, אשר בשנת 1957 הועמד לדין בחשד שהסגיר את הרשת למצרים. לבסוף, הואשם באישומים פחותים (אחזקת מסמכים סודיים וקיום מגע עם האויב) אך במהלך משפטו נקבע, בין היתר, כי אלעד אולץ ע"י מפקדיו להעיד שקר ולזייף מסמכים בפני ועדת החקירה "אולשן-דורי". לאור עובדות אלו, לבון דרש מבן גוריון לחדש את החקירה ולטהר את שמו. בן גוריון נעתר לבקשתו באופן חלקי: הוא הקים ועדת חקירה צבאית, בראשות השופט העליון חיים כהן,⁷¹ אך הגביל אותה לחקור רק את

⁶⁷ דו"ח אולשן - דורי, 12 בינואר 1955, ארכיון צה"ל; מסקנות הוועדה, הדו"ח המקורי - ר' נספח 16.

⁶⁸ לדוגמה, עדות אברי אלעד, ראו תת פרק "ועדת כהן".

⁶⁹ טבת, שבתי (1992). קלב"ן, איש דור. עמ' 103-105.

⁷⁰ לפיד, אפרים (2017). לוחמי הסתר - המודיעין הישראלי - מבט מבפנים, ידיעות ספרים. עמ' 38.

⁷¹ לצורך זה הוענקה לו דרגת אלוף משנה.

השאלות בדבר זיוף המסמכים ועדויות השקר בוועדת אולשן דורי.⁷² ב-16 באוקטובר 1960, הגישה הוועדת את מסקנותיה: קבעה כי ראש אמ"ן, בנימין גיבלי, ומפקד יחידת 131, מרדכי בנצור, אילצו את פקודם, אברי גלעד, להעיד שקר בוועדת אולשן-דורי.⁷³

"אנו קובעים כעובדה כי במכתב ששלח בנצור לאלעד, נקט בנצור, על דעת גיבלי, צעדים בכדי להניע את אלעד למסור לפני ועדת אולשן עדות פלונית ולא עדות אחרת."

לאחר הגשת המסקנות הושע אל"מ בנימין גיבלי משרותו בצה"ל עד לחוות דעת סופית של היועץ המשפטי. בחוות הדעת נקבע כי אין יסוד להעמיד לדין את בנימין גיבלי.

בשלב זה, דרש לבון חקירה בשאלה "מי נתן את ההוראה" ופנה לוועדת חוץ וביטחון של הכנסת. בעקבות כך, באיחור של שש שנים, נחשפה הפרשה בפני הציבור אך תחת צנזורה צבאית כבדה: נאסר לנקוב בשמות המעורבים בפרשה, ולכן הם כונו: "האדם השלישי" (אברי אלעד), "הקצין הבכיר" (בנימין גיבלי) ו"הגבר" (יוסי הראל)⁷⁴. חשיפת הפרשה גרמה לסערה ציבורית גדולה. הוועדה חיזקה בממצאיה את טענותיו של לבון אך לא הגיעה למסקנה חד משמעית, ובכל מקרה בן-גוריון דחה את ממצאי הוועדה.⁷⁵

וועדת השבעה

צמרת מפא"י ביקשה לסיים את הדיון בפרשה, מתוך הבנה שהמפלגה תפגע ככל שהמהומה תימשך, בעוד שבן גוריון סבר כי יש לחקור את הפרשה עד תום באמצעות ועדת חקירה משפטית. לוי אשכול, חבר מפא"י וחבר הקואליציה, חתר לפשרה על ידי הקמת ועדת בירור ממשלתית - "וועדת השבעה" שתורכב מנציגי כל מפלגות הקואליציה. מטרתם הייתה, לחקור "מי נתן את

⁷² ר' נספח 17 - כתב מנוי מאת הרמטכ"ל.

⁷³ הראל, איסר (1980). **אנטומיה של בגידה: "האדם השלישי" והמפולת במצרים**, עידנים - ידיעות אחרונות. עמ' 42-47.

⁷⁴ הצנזורה הייתה כבדה, עד כדי כך שאפילו בשנת 1967, 13 שנים לאחר עסק הביש, תיארה אותו האנציקלופדיה העברית כך: "פעולה ביטחונית, מפקפקת מבחינה מדינית ומוסרית, שנערכה בצורה כושלת בקיץ 1954 בחו"ל ושעלתה בחייהם של כמה יהודים, גרמה נזק מדיני לישראל ופגמה בכבודה". לבנה, אליעזר (1985). "ארץ ישראל, היסטוריה" **האנציקלופדיה העברית** (כרך מילואים א;ב עמ' 528-530). חברה להוצאת אנציקלופדיות.

⁷⁵ בן-גוריון, דוד (1965). **דברים כהויתם**, עם הספר. עמ' 33-34.

ההוראה". בן-גוריון התנגד וטען בתוקף כי את השאלה הרת הגורל "אפשר לברר רק על-ידי פרוצדורה משפטית, על-ידי אנשים אובייקטיביים שיש להם סמכות חוקית לחקור עדים בשבועה, והמשקר - להעמיד אותו במשפט".

דעתו של בן גריון נדחתה. ועדת השבעה הוקמה וכללה את שר המשפטים פנחס רוזן, נציג המפלגה הפרוגרסיבית שכיהן כיו"ר הוועדה, ואת השרים לוי אשכול ובכור-שלום שטרית נציגי מפא"י, ישראל ברזילי נציג מפ"ם, יצחק בן-אהרן נציג אחדות העבודה, משה חיים שפירא נציג המפד"ל ובנימין מינץ נציג פועלי אגודת ישראל.

בתום חודשיים של דיונים, ב-25 בדצמבר 1960 הגישה ועדת השבעה את מסקנותיה.⁷⁶ הם פסקו כי לבון לא נתן את ההוראה, וטיהרו את שמו. הם אמנם נמנעו מלהאשים את גיבלי, אך טיהורו של לבון הפך את גיבלי לאחראי על מתן ההוראה. ב-25 בדצמבר 1960 אושרו מסקנות ועדת השבעה בממשלה, בן-גוריון נעדר מהשיבה⁷⁷. בן-גוריון, שלא הכיר עקרונית בסמכותה של ועדת פוליטיקאים לחרוץ דין, לא קיבל ממילא את מסקנות ועדת השבעה, וב-31 בינואר 1961, לאחר חודש רצוף סכסוכים ועימותים, הגיש את התפטרותו לנשיא המדינה, אך נותר בכהונתו עד 1963. יש הטוענים כי בשלב זה, בן גוריון היה צריך לטהר את האשמה מלבון כפי שטהר את האשמה מטובינסקי. ההיסטוריון מיכאל בר זהר בספרו "בן גוריון" מתייחס לטענה זו ומשיב

"האשמה זו היא נטולת יסוד. בן גוריון לא טיהר את טוביאנסקי; הוא רק יישם את מסקנותיה של חקירה שערך הפרקליט הצבאי הראשי באותם ימים, בפקודת הרמטכ"ל, ואשר העלתה כי משפטו של טוביאנסקי היה עיוות דין. לא כן במקרה של לבון. שום מוסד משפטי לא חקר את טענות לבון על עלילת שוא ולא קבע את חפותו. מבחינה עקרונית ומוסרית צדק בן גוריון בהחלט כשסירב לטהר את לבון".⁷⁸

יתירה מזאת, בן-גוריון דרש כי לבון יודח מתפקידו כמנכ"ל ההסתדרות הציונית, ואכן כך קרה.⁷⁹

⁷⁶ ר' נספח 18 - מסקנות ועדת השבעה.

⁷⁷ אשד, חגי (1979). מי נתן את ההוראה, עידנים. עמ' 248-249.

⁷⁸ בר זוהר, מיכאל (1975). דוד בן-גוריון (כרך ג'). עם עובד. עמ' 1478.

⁷⁹ בתאריך ה-4 בפברואר 1961 יום שבת, ענין שלימים יקרא 'השבת השחורה של מפא"י'.

ועדה משפטית - בירור פנימי במפא"י

לחצים רבים הופנו כלפי אשכול בדרישה לטהר את שמו של לבון מהרבב שנדבק בו בעת ההדחתו מההסתדרות. בצעד מפייס, אשכול כתב מכתב⁸⁰ לראשי "מן היסוד"⁸¹ ובו נכתב שעניין הדחת לבון איבדה מתוקפה, ואין לה כל ערך יותר. בפועל, המכתב לא השתיק את הרוחות, אדרבה, הוא הכעיס את את בן-גוריון והוא בתגובה, הגיש באוקטובר 1964 לשר המשפטים, דב יוסף, וליועץ המשפטי, בקשה למנות ועדת חקירה משפטית, שתהיה מורכבת משופטי בית המשפט העליון, ותחקור הן את השאלה "מי נתן את ההוראה" והן את ועדת השבעה. משה בן זאב, היועץ המשפטי לממשלה, חיווה את דעתו כי ועדת השבעה קיבלה על עצמה לקבוע עובדות בעניין שנוי במחלוקת מבלי שיהיה לה מעמד שיפוטי המוכר בחוק, וכי חוות דעתה אינה בעלת ערך מעבר להבעת דעתם האישית של השרים שהרכיבו אותה. הוא דחה את בקשתו של בן-גוריון לחקור את הממשלה, אך קבע כי קיימת אפשרות לחקור מחדש את ה"עסק ביש", וכי זו צריכה להיות החלטת ממשלה ולא החלטה משפטית.

מצויד בחוות דעתו של בן זאב, פנה בן-גוריון אל מרכז מפא"י בדרישה לחידוש החקירה. משראה אשכול כי נראה שמרכז המפלגה יחליט על חידוש החקירה, נקט בצעד דרמטי, וב-15 בדצמבר 1964 הודיע על התפטרותו מתפקיד ראש הממשלה. מרכז מפא"י סירב לקבל התפטרות של ראש ממשלה נוסף מטעמו, והחליט להותיר את שיקול הדעת בידי השרים. לימים יכתוב בן-גוריון: **"זהו, אולי, התמרון הכי מחוכם של אשכול"**.⁸² כעבור ימים אחדים, לאחר שהממשלה דחתה את ההצעה להקים ועדת חקירה, הציג אשכול את ממשלתו החדשה, הזזה לחלוטין לקודמתה, בפני הכנסת. בן-גוריון ומקורביו פרשו בראשית 1965 ממפא"י, הקימו את תנועת רשימת פועלי ישראל - רפ"י, וזכו בבחירות לכנסת השישית, בסוף אותה שנה, בעשרה מנדטים.⁸³

⁸⁰ לימים יקרא המכתב "מכתב חולדה". ר' נספח 19.

⁸¹ קבוצה אידיאולוגית מבין חברי מפא"י אשר כללה אנשי רוח, פרופסורים ועיתונאים.

⁸² קורן, דני וגוטמן, יחיאל (2017) **ממשלות ישראל לדורותיהן: החלטות חכמות והחלטות מטופשות**. משכל. עמ' 86.

⁸³ בר זוהר, מיכאל (1975). **דוד בן-גוריון** (כרך ג'), הוצאת עם עובד. עמ' 1560-1586.

מי נתן את ההוראה? - סקירה ספרותית

בדבר שאלת "מי נתן את ההוראה?" נכתבו ספרים, מאמרים ומחקרים מרובים, ובראשם ארבעה ספרים:

א. אשד, חגי (1979) **מי נתן ההוראה**, ידיעות אחרונות.

ב. הראל, איסר (1980) **אנטומיה של בגידה: "האדם השלישי" והמפולת במצרים**, עידנים - ידיעות אחרונות.

ג. טבת, שבת (1992) **כיתת יורים בבית ג'יז**, איש דור.

ד. הרכבי, יהושפט (1994) **עדות אישית: הפרשה מנקודת ראותי**, רמות.

כל אחד מספרים אלו פתר את השאלה באופן יחודי, הביא לתשובה פן מסוים, ויצר רצף של פתרונות השקפתיים.

הספר "מי נתן את ההוראה?"

הספר "מי נתן את ההוראה" מאת חגי אשד, יצא לאור בשנת 1979. הספר היה מוכן לפרסום כבר בשנת 1964, אך הצנזורה מנעה את הוצאתו לאור מפני החשש ממבוכה אישית ופוליטית שתיגרם לממשלת ישראל ולאישים בצמרת מפא"י. רק לאחר שהליכוד זכה בבחירות ב-1977 ומנחם בגין עמד בראש הממשלה, ניתן האישור לפרסם את הספר.⁸⁴

כשמו של הספר, כך מטרתו. אשד הגיע למסקנה כי פנחס לבון נתן את ההוראה להפעלת חברי הרשת המצרית, להיווצרות "עסק הביש", וכן שהמפקד הישראלי של החוליות, אברי אלעד, פעל לא לפי ההוראה הזאת, אלא היה קשור עם הביון המצרי והסגיר לידי את הכפופים לו. לדעת אשד, האחריות לכשלונות החקירה המשפטית מוטלת על איסר הראל, ראש "המוסד" דאז.

⁸⁴ מתוך "בפתח" בספר.

הספר "אנטומיה של בגידה"

הספר "מי נתן את ההוראה" מאת איסר הראל שהיה בזמן הפרשה ראש המוסד, ראה אור בשנת 1980. הוא נועד-

"למלא באיחור חוב לאומי ומוסרי לקבוצה קטנה של אנשים אמיצי לב, ששלושה מהם מצאו מותם בכלא ועל הגרדום ואחרים כילו את מיטב שנותיהם בבתי סוהר במצרים בשל נכונותם לשרת ללא סייג את בטחונה של מדינת ישראל ובגין בגידתו הנוראה של קצין מודיעין ישראלי".⁸⁵

הספר מסתיים במילים הבאות:

לפיכך, לא אלעד הוא האשם הראשי בפשעיו, אלא שולחיו ומפקדיו, שהטילו עליו משימה שלא היה מוכשר לעמוד בה ושהיה צפוי כי תכונות אופיו, אופי של אדם מושחת מבחינה מוסרית ומופרע מבחינה נפשית, בהכרח שיבואו בה לידי ביטוי, עם כל הנובע מכך.

הראל הטיל אחריות על "האדם השלישי", אברי אלעד, ועל מפקדיו, אשר בחרו בו למלא משימה שספק אם יוכל לעמוד בה, ועל פי מסקנתו הם הפקירו את אנשי הרשת במצרים בידי "פושע", "חסר אחריות". הוא כינה את ההחלטה להפעיל את הרשת "חסרת אחריות ונמהרת", "מיסודה אווילית והרפתקנית".

הספר קלב"ן

הספר "קלב"ן" (קליפות בננה) מאת שבתי טבת ראה אור בשנת 1992, חוקר את השתלשלות הפרשה ומוצא את האחראי למתן ההוראה.

טבת מוכיח כי בן-גוריון לא אשם במחדלים ובכשלונות שהיו בחקירות הפרשה. הוא מתמקד בשאלה "מי נתן את ההוראה" ומצביע על בנימין גיבלי כעל האשם העיקרי.

⁸⁵ מתוך ההקדמה לספר.

טבת כותב על היחסים בין לבון לגיבלי, על חתרנותם המשותפת נגד מעמדו של משה דיין, הרמטכ"ל דאז.

הספר מסתיים במילים הבאות:

יש שטעות שולית או מחדל בלתי משמעותי - ולא כישלון במאמץ המרכזי - הם שחורצים בהתפתחותם חיי אדם או מדינה. משול הדבר לאלוף אגרוף שיכול ליריביו וניצחם בכל קרבות הזירה - אבל הוכרע בסמטה על ידי סתם קלב"ן, קליפת בננה שהחליק עליה. אם יש לכל אדם או לכל מדינה קלב"ן משלהם, דומה שגבלי היה הקלב"ן של בן-גוריון.

הספר "עדות אישית: הפרשה' מנקודת ראותי"

הספר "עדות אישית: הפרשה' מנקודת ראותי" מאת האלוף (מיל') פרופסור יהושפט הרכבי, ראה אור בשנת 1994. הוא נכתב כמענה לטענות הספר "קלבן"⁸⁶ הרכבי כתב על אחריותם של גיבלי ובנצור מתוקף היותם המפקדים, ועל תמיהתו מעצם ההוראה שניתנה לחברי הרשת במצרים:

זו לא הייתה יחידה צבאית. אנשיה אמנם חויילו לצה"ל ואף קיבלו אימון ראשוני בארץ, אבל הם היו חבורת אזרחים, וחיו חיי יומיום כאזרחים. ד"ר משה מרזוק ז"ל, שחש כנראה בחוסר התוחלת שהתגלתה ביחידה בחיי היומיום, כינה את אורח חייה "משחקי ילדים" (מתוך אשד, עמ' 52). הם היו אנשים נהדרים, בהתנדבותם לשרת את המודיעין ובאמון שנתנו במגייסיהם. הם היו יהודים וציונים אידיאליסטיים. מה שקרה להם בוודאי אינו אשמתם. הם היו בלתי מנוסים במבצעי חבלה והציוד שבידיהם היה דל והסתכם בכמות קטנה של חומר נפץ פרימיטיבי... מעמדם היה כעתודה לצרכים לא מוגדרים.

בדומה לטבת, קבע אף הרכבי כי גם אם היה המבצע מוכתר כהצלחה והאנשים לא היו נאסרים - היה ערכו אפסי⁸⁷.

⁸⁶ כמענה לספר "עדות אישית: הפרשה' מנקודת ראותי", כתב שבת' טבת את הספר "הפצע ועוללותיו אלוף הרכבי ופרשת לבון".

⁸⁷ "היו אלה פעולות סרק שלא שירתו שום מטרה מדינית", קלב"ן, עמ' 43.

בראיון שקיימתי עם ד"ר יוסף מרזוק,⁸⁸ אחיו של עולה הגרדום בפרשה, משה מרזוק, אמר לי המרואיין שהעיסוק בשאלה "מי נתן את ההוראה" שגוי, וצריכים אנו לשאול את השאלה "מדוע ניתנה ההוראה?"

באופן דומה, בפרשת טובינסקי יתכן שאיננו צריכים לעסוק בשאלות בדבר האופן שהיא התרחשה, מי הוראה ומי הפעיל, אלא ניתן ואולי אף ראוי לעסוק בשאלה: מדוע היא התרחשה? יתכן שאם כך נעשה נגלה שלא רק השאלות דומות, אלא גם התשובות.

⁸⁸ ראיון עם ד"ר יוסף מרזוק, ר' נספח 20.

פרק חמישי

השפעת מעורבותו של בנימין גיבלי בפרשיות אלו והדמיון ביניהן

הפרק הקודם הסתיים בשאלה האם נכון לחפש מכנה משותף בין פרשת טובינסקי לפרשת עסק הביש, באופן שונה ממה שמקובל לחשוב עליהן בדרך כלל. בפרק זה, אנסה להציג כיוון חשיבה אפשרי שיתן מענה לשאלה זו. הנתונים שאציג להלן מהווים סיכום לנושאים בהם עסקתי עד כה בעבודה זו. הנסיון לכרוך יחד את הפרשיות בדרך שאציג מבוסס בעיקרו על התפיסה של שבת טבת בספרו קלב"ן, ואשזור בדברים גם מסקנות אישיות שלי שעלו תוך כדי המחקר. מטבע הדברים לא אוכל להציע מסקנות חד משמעיות אך עם זאת דומני שניתן להצביע על כיוונים מרכזיים.

פרשת טובינסקי ופרשת עסק הביש היו מאורעות קשים ועגומים שאירעו בעשור הראשון למדינת ישראל. שניהם התרחשו בעת שבנימין גיבלי היה בעמדת מפתח רלוונטית: בראשונה, ראש הש"י בירושלים; בשניה, ראש אמ"ן. שני הפרשיות הם פרשיות ריגול בהם הוצא להורג המרגל (או המרגל לכאורה).

פרשת טובינסקי ופרשת לבון מתאפיינות בכך שחקירתן היתה בלתי מספקת. בפרשת טובינסקי החקירה התרכזה אך ורק באיסר בארי, וזאת לעומת התפקיד המשמעותי והרב היקף, כפי שמתואר בפרק השני, של בנימין גיבלי. גם בפרשת עסק הביש החקירה היתה חלקית ובלתי מספקת: אומנם היו ועדות חקירה מרובות אך הכרועתיהן הסותרות מורות לכאורה על כך שיתכן שלא הגיעו לחקר ממוצה עד הסוף. בנוסף, מעולם לא הוקמה ועדת חקירה בשאלה על היתכנות עסק הביש, ועל ביצועו. איש לא שילם מחיר או הועמד לדין על הקורבנות בחיי אדם, הוצאתם להורג של משה מרזוק ושמואל עזר, והמאסר הממושך, ועל הנזק הדיפלומטי שנגרם למדינה. בספרו של טבת קלב"ן הוא טוען כי "אי החקירה היא תופעה מדאיגה. כמו אדם, השומר על בריאותו, נזקקת גם חברה לבדיקה

מתמדת. הבדיקה מגלה ליקויים וחולשות, ולעיתים גם גידול ממאיר. בהיעדרה אין אפשרות להפיק לקחים ולתקן את הליקוי. ביצוע מסקנות החקירה, כמוהו, כניתוח בעתו, ובלעדיו אין

סיכוי למרפא. בדומה לשאתות בגוף, פרשה שאינה נחקרת מולידה פרשות חדשות"⁸⁹.

משמע, לטענת טבת, פרשה שלא נחקרה, כלומר פרשת טובינסקי, מולידה פרשה חדשה, כלומר את פרשת עסק הביש. ובשל כך, בלשונו, "פרשת לבון - מהדורה מורחבת ומוגדלת של פרשת

טוביאנסקי"⁹⁰.

בנוסף, שתי הפרשות נותרו במחלוקת ציבורית והיסטורית עד לכתיבת עבודה זו, יותר משישים שנה לאחר התרחשותן.

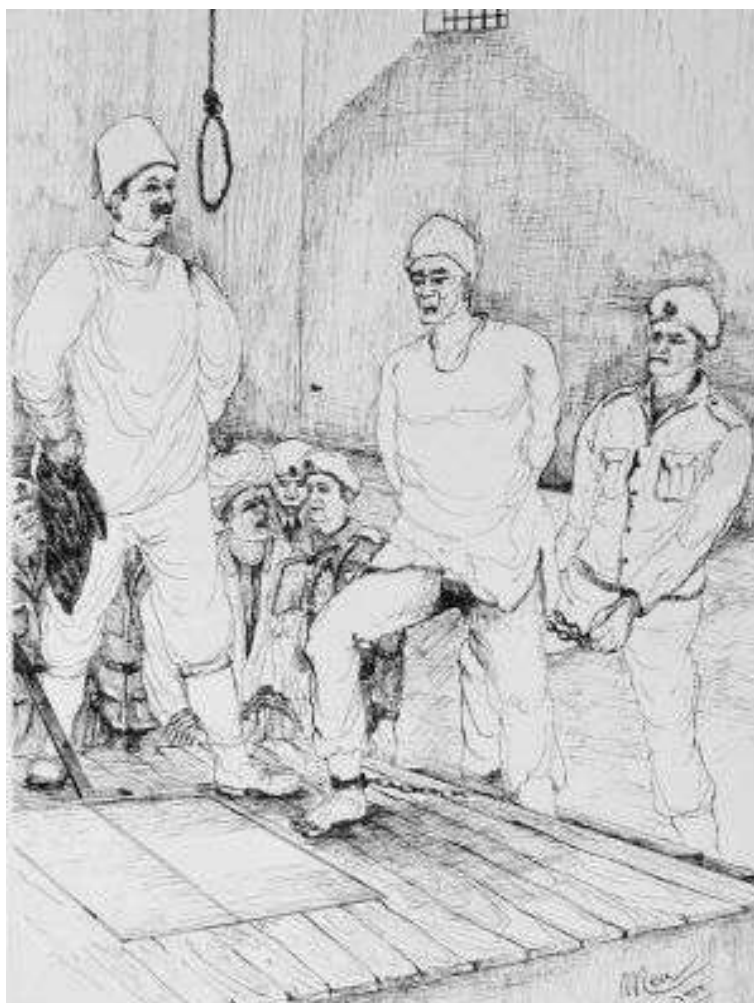
נקודת שוני מהותית בין הפרשות הוא לקיחת האחריות: בפרשת טובינסקי איסר בארי לקח עליה את מלוא האחריות, וזאת בניגוד לפרשת עסק הביש בה כל המעורבים התנערו ממנה. בנוסף, לעומת עסק הביש, אשר גרמה לסערות פולטיות וציבוריות עזות, בפרשת טובינסקי לא היה הד ציבורי כמו בפרשת עסק הביש.

⁸⁹ טבת, שבת (1992). קלב"ן, איש דור. עמ 10-11.

⁹⁰ שם.

סיום

אבחר לסיים את עבודה זו, באופן בו פתחתי בשער, על ידי ציור של מאיר זעפרן:

מאיר זעפרן, נידון קהיר, אשר בימי מאסרו צייר את הוצאתם להורג של חבריו, משה מרזוק ושמואל עזר.

בציור מופיעה העלייה לגרדום, הוצאה להורג - התוצאה הטרגית המשותפת של שני הפרשיות הרות האסון הללו. לדעתי, ה"מחיר" הכבד אשר שולם, כפי שבא לידי ביטוי ביצירותיו של זעפרן, מבטא עד כמה הפרשיות היו עסקי ביש, טובינסקי ולבון.

במהלך כתיבת העבודה, כמצופה, התפתחו בי דעות ומחשבות לגבי כל אחת מן הפרשות ולגבי אחת כתולדה של השניה.

ברור לי כי לו הייתה היום "פרשת טובינסקי" היא כלל לא הייתה מתרחשת. כמובן האירוע תלוי בנסיבותיו, נסיבות היסטוריות, אשר נכונות לשנת 1948. יחד עם זאת, גם כיום, כשבעים שנה לאחר הפרשה, ניתן לדעתי להפיק ממנה מסקנות ולקחים קונקרטיים. לדוגמה, בפרשת טובינסקי עולה השאלה על עליונות המדינה על פני הצבא, שהרי מאותו אירוע טרגי, בתי דין שדה נעלמו מהמציאות הישראלית. כיום, שאלת יחסי הכוחות אינה מתבטאת בדיון צבא-מדינה אלא בשאלת יחסי הכוחות בין 'שומרי הסף' והרשויות. ובשל כך פרשיה זו אינה שייכת רק לעבר ולמעשה דיון זה תקף עד לרגע כתיבת השורות הללו (פברואר 2019, מערכת הבחירות לכנסת ה-21). לקח נוסף אותו אנו למדים מהפרשה הוא על החשיבות הגבוהה להליך הוגן, אז והיום, משום שכאשר הוא אינו מתקיים - התוצאות עלולות להיות הרוות אסון, פרשת טובינסקי. בנושא לקיחת האחריות בפרשה, דעתי אמביוולנטית. מצד אחד אני מעריכה את לקיחת האחריות של איסר בארי, בהשוואה למשל לפרשת עסק הביש. אך מצד שני אני חשה שאולי בשל כך, חיפוי על פקודו, החקירה אינה הגיעה למיצויה, וכפי שנאמר בפרק הקודם, אי מיצוי החקירה היא תופעה מדאיגה, וכנראה הבסיס לפרשת עסק הביש.

לטעמי, השאלה המהותית בנוגע לעסק הביש, היא מי יזם את ההצעה לבצע פעולות חבלה שישכנעו את הבריטים לשקול מחדש ולדחות בשלב זה את פינוי בסיסיהם מאזור תעלת סואץ. לדעתי, הצעה לרעיון מסוג זה באה כנראה מן המערכת המודיעינית, משמע היא באה מי בנימין גיבלי - בעיני, הוא העלה אותה בפני שר הביטחון, פנחס לבון. ייתכן כי הסוגייה הועלתה תוך התלבטות משותפת, בין לבון לגיבלי. אך ניתן לומר בבירור כי לבון לא היה מעורה בנושא בהשוואה לגיבלי, וכי הוא אינו ידע על כשירות הרשת, על מגבלותיה, ועל יכולתיה המבצעית. אם כך, נשאלת השאלה האם ייתכן כי גיבלי החליט על דעת עצמו להפעיל את הרשת היהודים במצרים ללא ידיעת השר הממונה?

פעלת הרשת אינה דבר שגרתי ופשוט, ובשל כך, אני מאמינה כי החלטה כזו אינה באה בלבד מן המערכת הצבאית בלבד.

לפיכך אין מאמינה כי התוכנית נעשתה ביוזעין של שר הביטחון, יתרה מזאת, הוא לא דחה אותה ולא התנגד לביצועה - אני מעריכה כי ההוראה לא היתה יוצאת אל הפועל לו היתה מקבלת תשובה שלילית מפורשת מפיו של לבון.

על השאלה "מי נתן את ההוראה" אין ממקומי להשיב, וכנראה שאין תשובה אחת. האפשרות הראשונה היא שניתן אישור חד משמעי משר הביטחון, פנחס לבון, להפעיל את הרשת; האפשרות השניה היא שההצעה עלתה על סדר היום, ולא קיבלה הסכמה מפורשת או אישור לפעולה.

ככל הנראה לא נדע לעולם איזו משתי האפשרויות היא המדויקת. אבל נדמה לי, כפי שנאמר בעבודה, כי אין חשיבות רבה לכך. וכפי שטענתי תחילה, השאלה המכרעת היא מי הגה את ההצעה חסרת האחריות לפעול נגד מטרות אמריקניות ובריטיות במצרים באמצעות רשת של צעירים יהודים. על שאלה זו, כפי שכתבתי, יש בידי תשובה, הלוא היא כנראה בנימין גבלי. ועל כן אני מוצאת את בנימין גבלי כבעל אשמה מסוימת.

באופן אישי, במהלך כתיבת בעבודה, אני חשה כי התפתחתי בכמה מובנים. על הרעיון לכתוב עבודת גמר בנושא, התחלתי לחשוב בסוף כיתה ט'. בשנתיים האחרונות, מלווה אותי העיסוק בפרשיות שלכאורה ישנות ונושנות שרוב בנות כיתתי אינן יודעות עליהן דבר (או לא לפחות ידעו לפני שסיפרתי להן על העבודה). אך העיסוק בפרשות הנ"ל לימד אותי רבות על עצמי, על האופן בו אני מקבלת, קוראת ומבינה. דמעתי בקריאת מכתב לנה טובינסקי לבן גוריון, שמחתי בשירי אלתרמן, הזדעזעתי מציורי זעפרן וחשתי שמחה בתמונות החתונה של מרסל נינו. תמיד חשתי זיקה להיסטורית הקמת המדינה, אמנם לא זיקה אישית אך מתוך מחקרי הפכתי למחוברת מתמיד.

ביבליוגרפיה

אלתרמן, נתן (2005). **הטור השביעי** (כרך ו'), הקיבוץ המאוחד.

אלתרמן, נתן (2005). **הטור השביעי** (כרך א'), הקיבוץ המאוחד.

אופיר, עדי (1999). **חמישים לארבעים ושמונה : מומנטים ביקורתיים בתולדות מדינת ישראל**,

מכון ון ליר בירושלים הקיבוץ המאוחד.

ארגון ההגנה - האתר הרשמי, חוקת השיפוט תש"ח

http://www.irgon-haagana.co.il/show_item.asp?levelId=59798&itemId=47498&itemT

22.2.2019 [yqe=3](#) אוחר בתאריך

ארליך, יוכי (דצמבר 2008) "ראש אמ"ן לשעבר אל"מ בנימין גבלי", **מבט מל"מ 52**.

אשד, חגי (1979) **מי נתן ההוראה**, ידיעות אחרונות.

בן-גוריון, דוד (1965) **דברים כהויתם**, עם הספר.

בר-זהר, מיכאל ומשעל, ניסים (2010) **המוסד**. ידיעות אחרונות.

בר זוהר, מיכאל (1975) **דוד בן-גוריון** (כרך ג'), עם עובד.

גל-נור, יצחק ובלאנדר, דנה (2013). **המערכת הפוליטית בישראל** (כרך א'). עם עובד.

המרכז למורשת המודיעין, עסק הביש

<http://malam.cet.ac.il/ShowItem.aspx?ItemID=597deb2e-e2b1-4052-a6ce-dd518a17>

22.2.2019 [71c9&lang=HEB](#) אוחר בתאריך

הראל, איסר (1980) **אנטומיה של בגידה: "האדם השלישי" והמפולת במצרים**, עידנים - ידיעות

אחרונות.

הרכבי, יהושפט (1994) **עדות אישית: הפרשה מנקודת ראותי**, רמות.

העמותה למורשת משה שרת <http://www.sharett.org.il/cgi-webaxy/item?index> אוחר

בתאריך 22.2.2019

טבת, שבתי (1994) **הפצע ועוללותיו: אלוף הרכבי ופרשת לבון**, אוניברסיטת תל אביב.

- טבת, שבתי (1992) **כיתת יורים בבית ג'יז**, איש דור.
- טבת, שבתי (1992) **קלב"ן**, איש דור.
- כפכפי, אייל (1998) **לבון - אנטי משיח**, עם עובד.
- לבנה, אליעזר (1985). "ארץ ישראל, היסטוריה" **האנציקלופדיה העברית** (כרך מילואים א;ב עמ' 528-530). חברה להוצאת אנציקלופדיות.
- לוי, יצחק (1986). **תשעה קבין**, מערכות.
- לפיד, אפרים (2017). **לוחמי הסתר - המודיעין הישראלי - מבט מבפנים**, ידיעות ספרים.
- מרזוק, יוסף (2015) **את אחי אנוכי מבקש - לאורו של משה ובצילו**, א.ר.ת. ביוגרפיות.
- נקדימון, שלמה (2008) "עושים עסק ביש: הפרשה", עמוס גלבוש ואפרים לפיד (עורכים), **מלאכת מחשבת: 60 שנות מודיעין ישראל**, ידיעות ספרים. עמ' 57-50.
- סלמון, יעקב (1980) **בדרכי שלי**, ידיעות אחרונות.
- ענבר, צבי (2005) **מאזניים וחרב**, משרד הביטחון.
- עתון רשמי** מס' 20 מיום ד' באלול תש"ח, תוספת ב'.
- ערעור אברהם גורלי לבית המשפט העליון
- 22.2.2019 https://www.nevo.co.il/Psika_word/elyon/5000024a.pdf אוחר בתאריך
- צמרת, צבי ויבלונקה, חנה (1997) **העשור הראשון: תש"ח - תשי"ח**. יד יצחק בן צבי.
- קורות החיים של מאיר טוביאנסקי, באתר "נזכור" של משרד הביטחון.
- 22.2.2019 <http://www.izkor.gov.il/HalalKorot.aspx?id=8095> אוחר בתאריך
- קורן, דני וגוטמן, יחיאל (2017) **ממשלות ישראל לדורותיהן: החלטות חכמות והחלטות מטופשות**. משכל (ידיעות אחרונות).
- שילה, אלחי (2017). **ללא גלימה: שיחות עם שופטי בית המשפט העליון**. משכל (ידיעות ספרים).
- שלח, ריקי (במאי) (2015). **טוביאנסקי**.

נספחים

נספח 1

המצבה שמעל קברו של מאיר טובינסקי בבית הקברות הצבאי הר הרצל

(צילום שלי (הלל אזולאי) (1.5.2017)

נספח 2

בתאריך ה-18 לינואר 2018 נפגשתי עם יעקב בנטוב, בנו של מאיר טובינסקי, בביתו בבאר שבע.

שלום לך מר יעקב בנטוב.

שלום וברכה.

האם את זוכר את שאירע?

הייתי ילד קטן, בן 10, כך שאני זוכר חלק מן הדברים.

האם החברים בילדותך ידעו משהו מן הסיפור?

אני מניח שחלק מחברי ידעו. מכל מקום עצם הידיעה לא השפיעה על החברות. וגם בשלבים מאוחרים יותר בחיים, זה לא הפריע.

מה הסיבה לשינוי שמך - רק רצון לעברות השם או גם רצון שלא יזהו אותך עם האירוע?

איני זוכר אתה הסיבה, ביום אחד אימי הודיעה לי שהיתה במשרד הפנים ושינתה את שם משפחתינו.

ספר לי על תקופת השירות הצבאי של אביך בצבא הבריטי?

היות והייתה לו השכלה אקדמית כמהנדס, הוא עבר ישר לקורס קצינים במצרים (מקום מדויק ג'בל ג'ניפה, צה"ל היה שם במלחמת יום כיפור, אני נלחמתי שם) הוא שירת בסוריה ואף הבריה חומרי נפץ לישראל דרך חיפה; משום שהיה בדרגה גבוהה לא הוא לא נעצר בדרך. לאחר מכן שירת בצפון אפריקה ואז באיטליה.

האם אתה חושב שאביך היה לא אהוד, כפי שמוכן מדוח פריץ, בגלל תחושת הניכור שהיתה בארץ, במיוחד

בקרב אנשי ה"הגנה" כלפי הצבא הבריטי שכאמור הוא מן יוצאיו.

איני חושב שקיים קשר, הדבר שהוביל לסוף המר לדעתי הוא הפיזיות של גיבלי. קראתי ראיון קודמו בתפקיד, יצחק לויצקה, הוא סיפר על שירתו בירושלים מ-1947 עד 1948, שמונה חודשים בהם הוא לא

הצליח למצוא מרגל, ופתאום בא גיבלי שלא היה ירושלמי ובתוך שבוע תפס מרגל. כך שמוכן שמה שהתרחש לא היה תקין.

הרשימה המלאה והסודית נמסרה בעת ההפוגה וזו ולא היתה הסיבה הממשית להפגזות המכוונות. אך עדיין, ייתכן שהמידע במסירת הרשימה המלאה יכול להרע ולפגוע?

מבחינה כרונולוגית הסיפור איננו מסתדר, בריאנט ראה את הרשימה שבוע לאחר תחילת ההפוגה. יתרה מזאת לא היתה הפגזה ארטילרית. אני גרתי ליד מלון "עדן" הבנין שלי נפגע ואילו מלון עדן הידוע כמחזיק תחמושת לא הופגז. נפלו פגזים בכל ירושלים.

באתר ההנצחה בקיבוץ הראל כתוב "מאיר טובאינסקי... הוצא להורג בבית דין שהוקם שלא כדין" האם היה דין וחוק באותם ימים? או שמה היה זה אזור אפור?

ה"משפט" היה מבויים, הם קבעו מראש את גזר הדין, לא היה סנגור, קטגור, לא היה כלום...

ב-30 ביוני 1948 הובא טובינסקי מתל אביב לבית ג'יז. האם טובינסקי ומשפחתו ידעו על העתיד לבוא? אף אחד מהמשפחה לא ידע כלום.

טובינסקי הכיר את שופטיו, דוד קדרון, איסר בארי, בנימין גיבלי ואברהם קדרון? לא היה לא שום קשר אם אף אחד מהם קודם לכן.

האם ידוע לך על עמדות שונות בין השופטים? אף אחד לא היה נגד, הם קבעו את כך עוד לפני המשפט.

במרוצת השנים, לאחר גילוי חפות טובינסקי, אחד השופטים ביקש מחילה? אף אחד לא התנצל, בניגוד לבן-גוריון שביקש סליחה במכתבים עם אמי ואופן אישי איתי.

אמד, לנה (חיה) בנטוב נלחמה על חפות אביך ורק לאחר שנה ראש הממשלה, דוד בן גוריון, כתב מכתב התנצלות והודה בטעות הטראגית, הוקל לכם בקבלת המכתב או שמה הרגשתם שהמכתב בא מאוחר ואולי מאוחר מידי?

תראי, היה ברור שהעסק עקום מלכתחילה, המכתב היה הכרה אך לא שינה הרבה.

ב-15 באוקטובר 1949, נפתח משפטו של איסר בארי על הריגת טובינסקי בפני בית משפט אזרחי. ב-22 בנובמבר הוקרא פסק הדין, ובו נמצא בארי אשם בהריגה ובחריגה מסמכות. הוא נידון למאסר של יום אחד "זריחת השמש ועד שקיעתה" וקנס של לירה ישראלית אחת. עוד באותו לילה חנן הנשיא, חיים ויצמן. מה היו רגשותיכם בדבר המשפט?

אני יודע שאימי היתה במשפט. העונש מתאים לאותם ימים, היום זה כנראה היה נגמר אחרת...

מדוע בענייך בנימין גיבלי לא ישב על ספסל הנאשמים?

איני יודע אך מעריך כי איסר בארי הגן עליו. אולי היו גם קשרים מפלגתיים.

מי כתב את הדף על אביך באתר ההנצחה לחללי מערכות ישראל

איני זוכר, מעריך כי מבני משפחתי, כנראה אח של אבי.

לסיכום, מה אתה חושב היום על האירוע, שבעים שנה אחרי?

איני במקום לשפוט את שארע לפני עשרות שנים. ירושלים היה נתונה במצור, היה לחץ בטחוני.

האירוע תלוי הנסיבות שהיו

נספח 3

דו"ח פריץ

דו"ח ראשון על טוביאנסקי (תיק הפצ"ר, מסמך 14/נ)

דו"ח-פריץ (דב סיני) לירוחם (בנימין גיבלי)

חובר כנראה ב-20 או ב-21 ביוני 1948

ירוחם

פריץ

הנדון: העברת ידיעות על ריכוזים מלחמתיים בי-ם לידי האנגלים

א.

1. בסוף חודש מאי הוכנה תוכנית בשיתוף ועדת ירושלים, אגף מינהלה של המטה ועובדים יהודים חברי א-ן⁹¹ בחברת החשמל. תוכנית זו כללה הספקת חשמל לרשת מצומצמת של מוסדות שעבודתם התקינה הכרחית לגבי מאמץ המלחמה בי-ם. הרשת כללה: בתי חולים, מאפיות, בתי דפוס, "אספקה חיונית תע"ש", בתי מטבח, מוסדות ובתי חרושת שונים. יש לציין שהרשת הוכנה הוכנה בעברית וכללה הסברים כגון - אצ"ל, לח"י וכו'.
2. כאשר הועברה תכנית זו בשביל אשור לעובדים ראשיים אנגלים בחברה, הושמטו ממנה על ידי מוסרה הפקיד היהודי הגבוה ביותר מר זינגר כל המקומות שנוכחותם נלולה לעורר חשד של תעשייה מלחמתית, רכוז חיילים וכיוצא בזה. התוכנית אושרה והחברה פעלה לפיה.
3. לפני ימים מספר נראה טוביאנסקי, פקח יהודי גבוה בחברה. מסביר את הרשימה המקורית לבריאנט - מהעובדים האנגלים בחברה. בריאנט זה מהמשוטטים בעיר היהודית, מספק תמיד לשאר העובדים האנגלים אינפורמציה על המתרחש בעיר.
4. לדברי העובדים היהודים הסביר טוביאנסקי, עד שערכו אותו, מושגים כגון תע"ש וניסה כמובן להסביר מדוע על מלון "עדן" לקבל חשמל.

⁹¹ ארגון: ה"הגנה"

5. אמנם, הפגישה נערכה במקום צבורי של החברה - משרד הצרכנים בבית פולצ'ק, וקשה לאמר שאדם ימסור במתכון סודות במקום פתוח כל כך.

ב.

1. לדברי הטכנאים היהודים לא היתה כל אפשרות למצוא את המקומות המקבלים חשמל ע"י בדיקת מוני הזרם הראשיים של החברה

2. בריאנט נסע לעיר העתיקה מיד אחרי הפגישה עם טוביאנסקי. כנראה שפחד להעביר את האינפורמציה בטלפון או במשרד החברה.

3. יכול כמו כן להיות שהנסיעה הנ"ל היתה מקרית

ג.

1. המקומות הרשומים ברשימה הנ"ל מזדהים כמעט לגמרי עם רכוזי ההפצות של הפגזים.

2. כאשר נפסקה העבודה במרכז ברנדייס העבודה הועברה למקום אחר ליוו הפגזים את בית המלאכה למקומו החדש.

ד.

1. טוביאנסקי לשעבר major ב R.E.⁹² ואח"כ פקיד אזרחי במוסדות הנדסה צבאים בי-ס. דעת חברי מקצועו עליו רעה. הוא מפורסם כמתחנף לאנגלים, לוקח שוחד, מונע עזרה מיהודים וכו'.

2. לעבודה בחברת החשמל התמנה ע"י האנגלי GRESHAM, אחד ממנהלי החברה שעבד אתו בצבא. התמנה עקב ידידות בלבד, כי לא היה לו מושג מהעבודה שהוטלה עליו.

3. בחוגי המהנדסים היהודים הורגש תמהון רב כאשר התמנה הנ"ל למנהל שדה-התעופה בי-ס.

4. הנ"ל ביקש קו טלפון חיצוני על מנת שיוכל להתקשר אל שדה התעופה. הנ"ל לא ביקש "כנור"⁹³.

ה. בסיכום עלינו לברר אם האפשרות לקבלת אינפורמציה דומה ע"י האנגלים יכלה לבוא רק דרך טוביאנסקי. יש לברר את כמות הכסף שנמצאת ברשותו יש לברר את קשריו בחברה, יש לברר איך הגיע למנויו לשדה התעופה, לברר קשר אפשרי עם הברחת הדאר באוירונים וע"י חיפוש בביתו. יש לברר אפשרויות קשר אחרות ברשותו.

⁹² רב סרן ב - Royal Engineers (חיל ההנדסה הבריטי)

⁹³ כינוי רשת-הקשר הפנימית.

נספח 4

דו"ח דובי

דו"ח שני על טוביאנסקי (תיק הפצ"ר מסמך 12)

דו"ח-דוב (דוב יסקי) לירוחם (בנימין גיבלי)

25.6.1948

ירוחם

דובי

הנדון: העברת ידיעות על אספקת החשמל המלחמתית בי-ם לידי האנגלים

(דו"ח שני)

(נספחים א', ב', ג' מצרופים)

א.

1. בסוף חודש מאי הוכנה תכנית בשיתוף ועדת ירושלים, אגף המנהלה של מטה מחוז ירושלים וה' זינגר המקשר בין חברת החשמל והמוסדות. תכנית זו כללה הספקת חשמל לרשת מצומצמת של מוסדות שעבודתה התקינה חיונית למאמץ המלחמה בירושלים. הרשת כללה: בתי-חולים, מאפיות, בתי-דפוס, תע"ש, בתי-מטבח, בתי-חרושת למזון ומוסדות שונים כגון מלון "עדן" וכו'. התכנית כללה גם הספקה של חשמל למטות של פעולות לחימה כגון - "קלשון-דרום" מפקדת אצ"ל וכו'. התוכנית כללה גם הסברים על מובן הקיצורים השונים שבה וכן הסברים על השתיכות של בתי מלאכה שהופיעו בה - כללים, אצ"ל או לח"י.
2. כאשר הועברה תכנית זו בשביל אשור המנהלים האנגלים של החברה - הושמטו על-ידי העובדים היהודיים ובראשה ה' זינגר הנ"ל - מספר מקומות שנוכחותם ברשימה עלולה לעורר חשד. המקומות שהושמטו כללו בתי מלאכה, מעבדות, מקומות ריכוז של צבא וכיוצא בזה. התוכנית אושרה ע"י כל הצדדים הנוגעים בדבר והחברה פעלה לפיה.
3. הרשימה של המקומות הזקוקים לזרם נכתבה בעברית, היא היתה קיימת בארבעת העתקים שהיו בידי האנשים דלקמן:

1. זינגר - הפקיד היהודי הגבוה בחברה.

2. פיילכנפלד - קצין התכנון של החברה.

3. גולדברג - קצין ביצוע טכני של החברה.

4. וולף - סגנו של גולדברג הנ"ל.

4. באמצע חודש יוני נראה מהנדס יהודי מעובדי החברה בשם טוביאנסקי מסביר לבריינט (האנגלי, מנהל התחנה בפועל) את הרשימה העברית המלאה. העובדים היהודים שראו זאת (וביניהם כהן הפקיד הראשי בחברה) ניסו לעכב בעדו. הדבר קרא במשרדי החברה בבית פולצק בעיר היהודית. כל האנשים האלו טוענים שהרשימה לא יצאה בשלמותה מתחת ידם. רק רשימה מקוצצת בעברית חוברה לצורך העובדים.

ב.

1. אחרי השוואה של מפת ריכוזי הפיגוז בירושלים היא מפה שבה סומנו המקומות שקיבלו זרם על-ידי התוכנית הנ"ל, נראה שיש דמיון רב בין 2 הסימונים שעל המפות.

2. לדברי טכנאים יהודיים בחברה - אין כל אפשרות לגלות את המקומות הצורכים זרם חשמלי על-ידי בדיקת מודדי הזרם הראשיים שבחברה. הסיבה לכך היא שהחלוקה נעשתה מתוך הרשתות ולקחה טרנספורמטורים מרכזיים כמרכזי-מישנה.

3. הפקידים האנגלים בחברה, אף כי להלכה עצורים בשטח הכיבוש נהנים משום מה מזכות מעבר חופשי בכל העיר; ונוהגים כמובן, לפחות חלק מהם, לבקר בעיר העתיקה על מנת, "להביא מצרכים" וכו'. כל הצעדים שננקטו למניעת עובדה זו עלו בתוהו מפני חוסר כל ענין בדבר מצד שלטונות השטח הכבוש ומחוסר כל אפשרות ביצוע בידנו.

4. לדברי מספר עובדים נסע בריאנט הנ"ל לעיר העתיקה ימים מספר אחרי פגישתו עם טוביאנסקי.

ג.

1. כשהתחיל להגיע דלק לירושלים והתחילה להיות אקטואלית החלוקה הרחבה יותר של הזרם החשמלי, התבטא בריאנט, לדברי העובדים היהודים, שמספר מקומות בעיר היהודית לא יקבלו זרם במקרה של קיצוצים בהספקת החשמל. המקומות הנ"ל היו כולם כרוכים ברשימה העברית המלאה והינם כלולים ברשימה האנגלית שנמסרה באופן רשמי לפקידים האנגלים.

2. מר זינגר, שלא היה נוכח בזמן החקירה מפני נסיעתו לחיפה, טען, כשחזר, שלא מסר כל רשימה של מקומות לטוביאנסקי.

3. בסיכום: הרשימה המלאה של המקומות המקבלים חשמל מהווה חומר סודי ממדרגה ראשונה ברור שהרשימה הזו עלולה לתת מושג מלא מהיקף המוסדות העוסקים בתעשייה מלחמתית, וכן גם מהמקומות בהם מתרכזים חיילים ונערכות פעולות אחרות החיוניות למאמץ המלחמה.

נספח א' (רשימה מאושרת של צרכני חשמל בירושלים הישראלית).

נספח ב'

טוביאנסקי

1. האיש לא נחקר עדיין וכל האינפורמציה עליו היא מעלי שני.
2. במשך שהותו בארץ עבד טוביאנסקי בים-המלח, בחברת החשמל, בצבא, בחברת החשמל, בצבא ושוב בחברת החשמל.

א. בים המלח אפשר להיוודע על אודותיו מהחבר לנגודסקי.
ב. אחרי שעזב את חברת האשלג נכנס לעבודה בחברת החשמל כמנהל עבודה. שם היה נהוג לקבל פועלים על בסיס של קבלת אחוזים ממשכורתם. בתקופה זו עבד יחד עם האנגלי גרשהם. האנגלי גרשהם טיפח אותו וטיפח כמו כן ערבי בשם אימם.

כשפרצה המלחמה עבר טוביאנסקי ביחד עם גרשהם לחיל המהנדסים והיה תמיד נמוך ממנו בדרגה אחת. יחסו של טוביאנסקי לחייליו היה גרוע והדעה הכללית עליו היתה גרועה גם כן.

בגמר המלחמה עבר טוביאנסקי לעבודה כאזרח במשרד צבאי בירושלים. אח"כ (בשנת 1946) העבירו גרשהם לעבודה בחברת החשמל במשכורת גבוהה יותר משל כל פקיד יהודי אח בחברה - אף כי נסיונו וכושרו היו נמוכים משלהם.

יש לציין שאימם הערבי הובא גם כן לחברת החשמל ושניהם עבדו אך ורק בזכות האנגלי גרשהם שהפך להיות המנהל הכללי של החברה. אימם וגרשהם עורכים כיום נסיעות נרחבות בארצות הערביות וישנם רמזים המעידים שגרשהם עלול בנקל לבקר בירושלים היהודית ובחברה. באחד הימים נתמנה טוביאנסקי

למפקד מחנה קבע מס' 1 (שנלר). אח"כ משום "פנצ'ירים" שקרו הועבר להיות מפקד שדות התעופה בירושלים. זאת בתוספת לעבודה בחברת החשמל.

נספח ג'

בריאנט

בריאנט גר בשטח היהודי, אוכל במלון יהודי וע"י רוב פגישותיו עם יהודים משמש קצין קשר בלתי רשמי עם הישוב היהודי.

ברשותו תעודות כניסה ויציאה כאוות נפשו בגלל היותו מנהל החברה. מצליח בדרך כלל לעבור לשטח הערבי ולחזור, לא ברור לאיש כיצד.

המכתב הנלווה של גיבלי (בנימין) לבארי (אתי)

(תיק הפצ"ר מסמך 15)

25.6.48

לאטי

מבנימין

הנדון: טוביאנסקי

טוביאנסקי - ראה פרטים רצופים⁹⁴ - פקיד גבוה בחברת החשמל בירושלים ומפקד שדות התעופה במחוז נחשד על ידינו כמוסר ידיעות למנהל חברת החשמל האנגלי על צרכני חשמל כיום ונותן הסברים מפורטים על הנעשה בכל מקום ומקום כגון ייצור, בסיס פעולות או מטה וכו'.

בעקבות ידיעות אלו שהועברו באמצעות האנגלי לרשות הערבים תוכנו ההפצות וההפגזות על העיר. בשיחה עם התוכ"ל⁹⁵ החלטנו להעביר את החמר הרצ"ב לידיעתכם ואת המשך הטפול והחקירה בו לעשות בתל"א. דעתנו היא שיש לעצור את הנ"ל ומחוץ לירושלים ושם לפחות בחקירה. באם תזדהה עם הצעתנו זו עליכם יהיה להודיע לעציוני⁹⁶ באמצעות התוכ"ל הראשי שעל טוביאנסקי להופיע לת"א בהקדם ושם לעצרו ולפתוח בחקירה. באם כך או אחרת אני מחכה להודעתכם. מסיבות מסוימות המצויות בעיר יש הכרח לטפל בזאת מיד.

הענין נמסר לידיעתו של הממ"ז⁹⁷ והתוכ"ל.

בנימין

⁹⁴ דו"ח דובי.

⁹⁵ ראשי תיבות: התובע הצבאי הכללי.

⁹⁶ כינוי מחתרתי לדוד שאלתיאל.

⁹⁷ ראשי תיבות: מפקד המחוז הצבאי.

נספח 6

מסדר השבעה של חיילי צה"ל בשדה התעופה בירושלים שמאיר טובינסקי פיקד עליו.

צולם ע"י יעקב טובינסקי בן האחד עשרה, יומיים לפני ההוצאה להורג של אביו.

(יעקב בנטוב 28.6.1948)

את התמונה המקורית הראה לי יעקב בנטוב בראיון שקיימתי איתו ר' נספח 2.

נספח 7

בית הקשתות, המבנה בו נערכה ההוצאה להורג סמוך לקיבוץ הראל

(צילום שלי (הלל אזולאי) 21.4.2019)

דבר, יום שישי, ה'23 ביולי 1948

כר נתפס המרגל טוביאנסקי

נודע, כי שמו של המרגל היהודי בירדן שלים, שהוצא להרג, היה בשם טוביאנסקי ומעשיו נתגלו לאחר שנמצא אצלו מכתב מברייטי.

הוא עלה לפני 25 שנה לארץ מרוסיה והיה 20 שנה ב"הגנה". מוסרים כי סגנו ב"הגנה", שחשד בו כבר קודם, נכנס במקומו לחדרו בעת היעדרו מהבית ומצא בין הפציו מכתב מברייטי. בו הוא נדרש למסור ידיעות בענין מסויים. נמצאה אצלו גם ספת הביצורים היהודיים בירושלים.

הדבר נמסר למפקדת הצבא והחשוד נלקח לחקירה. תחילה הכחיש את כל האשמות, אך לאחר חקירה נוספת, החל לגלות את קשריו עם רשת הריגול הברייטית.

תיקון

הפנייה לממשלה בענין העברת ביה"ס ההקלאי מקוה ישראל לרשות המדינה נעשה תה לא על ידי מועצת עובדי מקוה ישראל בלבד, אלא גם על ידי סניף "המועל המזרחי" במקוה-ישראל וועד הסורים במקום.

טוביאנסקי היה חף מפשע

הנאשם בריגול הוצא להורג בטעות טראגית - מודיע משרד-הבטחון

מאיר טוביאנסקי שנוויה בעוון בגידה בירושלים לפני שנה נמצא חף מפשע. הודעה על כך נמסרה אתמול ע"י משרד-הבטחון.

בהודעה נאמר: מאיר טוביאנסקי מירד שלים הורשע ב־30 ביוני 1948 ע"י משפט ההגנה בעוון מסירת ידיעות לאויב בכור נת בגידה, ונודה באותו יום. לפי בקשת אלמנת מאיר טוביאנסקי ציחה שר הבטחון לבדוק מחדש את המשפט ביסודו. אחרי חקירה יסודית ע"י הפרקליט הצבאי הראשי, גביית עדויות ועיון בכל הומר

המשפט, התברר שמאיר טוביאנסקי היה חף מפשע, ופסק הדין וביצועו הם טעות טראגית. למען תקן עד כמה שאפשר את המעוות המצער והמכאיב, החליט הרמטכ"ל בא"י שור שר הבטחון: להעניק למאיר טוביאנסקי, שהיה מפקד בהגנה, דרגת סרן. להעיר ביר גויחו לבית קברות צבאי בטקס צבאי מלא, ולשלם לאלמנתו ולבנו של המנוח פיצויים מתאימים.

האחראים יעמדו למשפט. ההודעה נמסרה לעורכי העתונים ע"י ג. אגרון.

אלמנתו של מאיר טוביאנסקי ואחיו מנוסים בצבא, נודע לנו כי האלמנה לא הגישה שום תביעה לממשלה. הלוויה הצבאית תהיה כחבר בירו- שלים.

טוביאנסקי איש ההגנה
בפגישה שהיחה לנציגי העתונות עם מרת טוביאנסקי, סרן מגן (אחיו של המנוח) ועוה"ד לויצקי, מסר עורך הדין את הפרטים הבאים:
מאיר טוביאנסקי עלה לארץ כחלוצ

שר לקרוא לה משפט נידון למות, ופסק הדין בוצע מיר במקום הקצינים העידו כי הוא מת כגיבור שעה שנורה על ידי כיתת היידים, וידו ועינו לא היו קשורות והוא עמד דום כשנתנה פקודת האש, לפני מותו ביקש שוראגו לבנו

כשלא חזר החל אחו לדאוג, חקה במטה הכללי אך איש לא ידע דבר, ב"ו ביולי נסע לירושלים לברר, מה קרה. כשהגיע לדירת מאיר טוביאנסקי חופתו לשמיע מפ"י אשתו, כי בעלה לא חזר, החלו לחקור במטה הראשי בירושלים אך גם שם לא ידעו דבר, לאחר כמה ימים פנתה מרת טוביאנסקי לעו"ד לויצקי, שכבר ידע אז מה קרה.

נתברר עתה שאין כל אמת בידיעות שנתפרסמו אחרי כן בעתונות.

לפי חוקת השיפוט תש"ט שהיחה בתוקף פה בהגנה ושאושרה אחר כך על ידי מודיענת המדינה הומנית כחוקת שיפוט לצבא, לא הייתה אפשרות פלוצדורה כזו שנהגו בענין משפט טוביאנסקי. אסור היה דחוציא לפועל פסק דין בלי אישור התברר כי מפקד מחוז ירושלים

אז האלוף שאליתיאל אף לא ידע ולאחר שחלה נכנס לעבודה בממשלה. בשנת 1929 נאסר על השתתפותו בהגנה עמד למשפט ושחרר, בתקופה מאוחרת יותר עבר, לפי הוראת ההגנה, באלחוט במטרה האנגלית בירושלים. בשנת 1931 נזח לבית הדין העליון, אסר עו"ד לויצקי, נכנס לעבוד בחברת האשלג בדרום ים המלח, במאורעות 1936 היה בשורות ההגנה בימין"משה ובמלחמת העולם התגייס לצבא הבריטי, שירת בו 6 שנים, והגיע לדרגת מאיור. אחרי המלחמה חזר לעבוד תו בחברת האשלג, ומשם עבר לעבודה בחברת החשמל הירושלמית.

עם פרוץ המאורעות בנובמבר 1947 חזר גייס לשירות פעיל בהגנה, ומילא תפקיד חשוב בעבודתו בחברת החשמל. היה מפ"ד קד במחנה צבא ואחרי כן מפקד שדות התעופה בירושלים. בהפוגה הראשונה בא לחופשה קצרה לתל-אביב, וביקר אצל אחיו. למחרת, ב־30 ביוני לפנות ערב, באו אנשי צבא לבית אחיו והזמינו את מאיר טוביאנסקי, למטה הכללי, ממקום זה הוציאוהו לבית גי"ז שב"דך לירושלים. לאחר חקירה קצרה ע"י קציני ההגנה, שבפעם אי אפ-

מרת טוביאנסקי הביעה אף היא את חודתה לעוה"ד לויצקי, לראש הממשלה, לרמטכ"ל, לראש השירות המשפטי ולמס"ד קרת ה"ן.

עיתון דבר, 12 ביולי 1949

החלה החקירה נגד שופטי טוביאנסקי

החקירה מתנהלת על ידי לשכת המש"ע של המטה הארצי.
כפי שנודע, נמצא אחד משלושת חברי ביתהדין המהיר בשליחות בחו"ל. סכרי ריס, שלצורך החקירה ייקרא גם האלוף דוד שאלתיאל הנמצא בשליחות בדרום אמ"ר יקה לתזור לישראל.
בינתיים החלה הקירק גם בענין הנהג גול מחיפה, שעונה בשעתו קשה על ידי חוקרים, שבראשו עמד בארי. אבא חושי דרש אז חקירת פרשה זו.
נדרם רוכב אופנים
רוכב אופנים, מרקו וייס בן 35 ומ"כ כונית משא נהוגה ע"י אלדד אליוני מקו"א אופרטיב "ראשון" התגנשו אתמול.
מרקו נדרס והובא לבית תולים. היר"קון" בו מת מפצעיו. הניח אשה וילד.

לאחר שהוצאה פקודת מעצר נגד איסר בארי, סגן-אלוף לשעבר, ששימש תובע במשפט מאיר טוביאנסקי (הוא שוחרר בינתיים בערבות), תוחל בחקירה משפטית גם נגד שלושת חברי ביה"ד הצבאי המ"היר, שהוציא את משפט-המות בבית ג"ו. א. בארי נעצר על-ידי המשטרה האזרחית עוד ביום ה' שעבר. הוא נאשם ברצח, ושופט-השלום בת"א הוציא נגדו פקודת מעצר ל-15 יום לצרכי חקירת הנאשם ביקש להשתחרר בערבות. אולם השופט סירב לעשות כן, מאחר שאין בסמכותו של שופט שלום לשחרר בערבות אדם הנאשם ברצח. בקשת הנאשם במקרה זה תרעברה באורח רחוף לנשיא בית-הדין המחוזי בת"א והוא ניאוח לשחרר את הנאשם בערבות כספית.

עיתון דבר, 12 באוגוסט 1949

יום ראשון לחקירת איסר בארי

פרטי הטריגדיה של מאיר טוג מאת סופרנו ברחובות י. יעקובי קד
 מת של איסר בארי, אתמול בבוקר לפני כב' השופט א. מלחי בביהמ"ש ברחובות. במשך היום הראשון לחקירה מ-9.30 בבוקר עד 2.30 אחה"צ הספיקו למסור עדותם ששה מערי הקטיגוריה. בעדותם מת גלית פרשת המאסר, המשפט וההוצאה לפועל. החקירה עוררה עניין רב ובבית המשפט נעשו סידורים מיוחדים לנוחיות העיתונאים הרכיבים מהארץ. מחו"ל והצלמים. האולם היה מלא עד אפס מקום.

הסניגוריה מבקשת ב"ד צבאי עם פתיחת החקירה שאל השופט את פרקליט הנאשם עו"ד י. סלומון, אם אין לו טענות נגד קריאת כתב האשמה. הפרקליט השיב, שהיה רצוי שהנאשם ייש"ט לפני ב"ד צבאי, אך מכיון שהוחלט

שהמשפט ייערך לפני ב"ד אזרחי לא תער קור הסניגוריה הרים כדי לשנות את ההחלטה, אך הוא מבקש לא לראות בדבריו הודאה בסמכות בימ"ש זה. השופט אמר שלבית המשפט האזרחי יש הסמכות לדון בכל ענין אזרחי ולא ידועות לביהמ"ש עובדות על הסטאטוס המיוחד של הנאשם.

כתב האשמה

אחרי הבירור בעניני פרוצידורה החל פרקליט המדינה ת. כהן לקרוא את כתב האשמה: איסר בארי נאשם בהריגת אדם לפי סעיף 212 ע"י זה שגרם למוות של מאיר טוביאנסקי ב"ד 30 ביוני 1948 בכפר בית ג'ון. גויתו של טוביאנסקי גמצאה בבוסתן ליד הכפר. הגויה זוהתה ע"י ש"ד ניים חותבת שגמצאו בקבר. הגושה הזי"תה במצב התפוררות וגם הבגדים החת"פצים שהיו עליה. רבי"סמל י. חצקביץ, הראה לאנשים את מקום הקבר והוא אחד מאלה שהשתתפו בביצוע פסה"ד על מאיר טוביאנסקי לפי פקודה שקיבל מאת הנאשם.

מה שקרת ב"ד 3.6.1948. היה זה: המנוח מאיר טוביאנסקי נעצר כת"א ע"י מספר חיילים וביניהם העד סרן שמואל גניון. מ. ט. הובא לכפר בית ג'ון. נחקר ע"י הנאשם חקירה מסויימת. אח"כ הרכיב ב"ד, כביכול, בן שלושה אנשים שלדעת התביעה לא היה זה ב"ד חוקי. שלושת האנשים בנוכחות הנאשם דגו את טוביאנסקי למיתתו. הסרן מ. גולדמן נתן פקד"ה לירות בטוביאנסקי שנהרג ונקבר סמוך למקום ההוצאה לפועל. איסר בארי נאשם בזה, כי הרכיב ב"ד של שדה מקצינים שהיו נתונים לפקדתו והיה נוכח בעת שדגו את טוביאנסקי למיתה וכן בעת ההוצאה לפועל. ויש לראות שהקצרינים היו מושפעים מהנאשם שהיה מבר נה עליהם.

מה הפביר הנאשם

הנאשם, איסר בארי, הנאשם באשמה זו (סוף בעמוד 6)

בארי נדון למאסר יום אחד

איסר בארי, הנאשם בגרימת מותו של מאיר טוביאנסקי, נמצא חייב בדין. כפסק דין מנומק ארוך, המשתרע על שלושים עמודי מכונית-מתיבה, שהוקרא אתמול בבית הדין המחוזי בת-א, על ידי אב-ד נ. ברייזמאן מנמקים השופטים את פסק דינם.

לאחר התייעצות קצרה, אחרי סיום קריאת פסקי-הדין ושמועת באי-הבהרה הצדדים, הודיעו השופטים גם את גזר דינם: איסר בארי נדון למאסר יום אחד, מורידת החממה עד שקיעתה. העונש יבוצע כעבור שלושים יום מיום מתן פסק הדין, פרט למקרה שנשיא המדינה יחון אותו גם מעונש סמלי זה.

הסניגור והקטיגור מבקשים עונש מינימלי

קריאת פסקי-הדין ארכה שעות. מסיים אב-הד את הקריאה, שאל את הנאשם, אם הוא מבקש לוטר משהו הנאשם: אין לי מה לומר. עו"ד סלומון, הסניגור, חזר על דברי-השופטים בסוף פסקי-הדין, שלא מצא פגם מוסרי או כוונה רעה במעשיו של הנאשם. הוא טען, כי המעצמה שרצצה על הנאשם, לאחר שהוציא פס"ד על חבר ותיק בהגנה, היא עצמה עונש גדול ביותר. הוא ביקש, שביהמ"ש יטיל על בארי עונש סמלי, שאינו כרוך בשום מאסר. הענין הציבורי שבהכאתו לדין כבר מוצה והוצדק בפסק הדין. הוא מבקש להפעיל לגבי בארי את חוק המבחן על עבריינים, דהיינו לחייב בו בערבות להתנהגות טובה.

היועץ המשפטי של ממשלת ישראל, עו"ד י. שפירא, הצטרף לדעתו של הסניגור, שלא יהיה זה מן הראוי לשלוח את א. ב. למאסר. אולם אין הוא סבור שיש להעמיד את הנאשם תחת מבחן (עריבות להתנהגות טובה). דבר זה פירושו תוספת עלבון, החובע סכור, כי בארי כבר בא על ענישו, לא רק ב-17 החדשים האלה, אלא גם בעצם המשפט הזה. אין זה דבר קל לאדם בגילו ובמעמדו להודות בפומבי, קבל

כל ישראל, שלבו נוקפו על מעשהו. זה כשלעצמו עונש חמור. הוא מבקש מבית המשפט להטיל עונש סמלי מיוחד על א. ב. בלי להעמידו למבחן ובלי לשלחו לבית הסוהר.

פסקי-הדין

לאחר התייעצות קרא אב"ד את פסקי הדין: מקצת מהדברים שנאמרו בסיפא של פסק הדין מהווים מסיבות מקילות במשפט זה: העדר מניע של זדון, עברו של הנאשם ושירותו לעמו בהגנה. ראינו צורך לציינם כנוף פסק דיננו המרשיע, כיוון שנכללו בטענות ההגנה ונאמרו לצידוק. בית המשפט לא קיבל את הטענות כנימוקי צידוק, אך יש יסוד לראותם כטעמים רצויים להקלת העונש.

ברוננו על פי חוק הענישן המבוסס על המשפט האנגלי, הסתמכנו על תקדימים של בתי הדין באנגליה בענין חריגת מפקדי צבא מסמכותם ושימוש לרעה בתפקידם. לא התעלמנו מן ההבדל בין צבא סדיר ובעל מסורת במדינה שהוקמה קבועים למדינת ישראל בימייה הראשונים. גם המ"ח חוקק האנגלי ראה צורך, בסיומן של מלי חמות ומהומות, לחוק חוקי מחילה, כדי לחפות על פעולותיהם הכלתי חוקיות של מפקדי-צבא ואנשי שלטון שבוצעו שלא במחשבת-זדון בימי משטר צבאי. יש להציג טעם שאין חוק דומה אצלנו, ומן הראוי שיהיה לגבי פעולות שנעשו על ידי אנשי רשויות שונות בכוחות הבטחון ובצה"ל.

פקודת החנינה לא חלה על עבירות המחייבות מאסר-עולם או דין מיתה. אולם נראה לנו, שאלה שעשו עבירות שלא בזדון, ראויים לחנינה, לא פחות משאר העבריינים.

על כן נידון א. ב. למאסר יום אחד מורידת השמש עד שקיעתה וכך, לא הוכחו הוכחות שהרשימה נמסרה לב.

פסק הדין עוסק בחלקו הראשון בסיפור העובדות, כפי שנתלקטו מתוך העדויות, שהובאו לפני בית-הדין, תיאור הרקע של אותם הימים, עברו של הנאשם ותפקידו, רשת החשמל ומהותה, תופסים מקום ניכר בהעלאת הפרשה.

לכית המשפט לא הוברר מיתו שרשם את הסימנים בעפרון אדום ברשימה שנמסרה לב. כן לא הוכחו הוכחות, שהרשימה נמסרה לבריינט. — קובע פסק הדין.

בקשר לדו"ח הראשון על השדות לגבי ט. (הדו"ח של פריץ) אומר פס"ד "עלינו להעיר, כי יש ספק אם נערכה הקריאה על

פי הקיום שהותך על ידי פריץ. עכ"פ הנאשם לא ערך הקריאה ולא נתן הודאה לערוך הקריאה נוספת כזאת".

הפגישה עם גורלי ותוצאותיה

הפגישה בין הנאשם ועו"ד גורלי נותחה לפרטיה בפסקי-הדין. השופטים מקבלים את גילסת הנאשם, המסתיעת במסמך שהונש לביה"ד, כי הפגישה היתה ב-28.6 ולא ב-29. אין כל ספק, כי ד"ר גורלי העלה את הרעיון של ביי"ד שדה. אולם השופטים אינם מאמינים שג. אמר לנאשם, שהוא כראש הש"י וכמפקד, מוסמך להקים ביי"ד זה מפקדיה, ולדון קצין שאינו נמנה עם אנשי שירותו. איננו סבורים גם שהנאשם יכול היה להסיק מדבריו של ג. שאם יעשה כן יהיה מעשהו חוקי, אולם לא שוכנענו מדבריו של ג. שהמדובר היה בחקירה. גירסה זו מופרכת, לדעת השופטים, גם על ידי הוות דעתו של התובל"ל לשרי-הבטחון. ההסברה על כוונה לחפות על הנאשם איננה משכנעת. כן ברור, כי באותה שיחה נדונה שאלת העונש הצפוי לאיש שיועמד לדין באשמה כזו, וד"ר חשב, כי במקרה כזה, עלול העונש להיות מות.

ולהלן: אין ספק, כי עצתו של ג. היה בה כדי להכשיל, הוכחו של התובל היתה לעזור למפקדי המחוזות לכל בית דין, זו היתה גם הוכחו כלפי הנאשם, משבא לש" אול בעצתו. מצבו של ג. לא היה קל, אם אמנם סבר שלהוקת השיפוט תש"ח אין חוקף חוקי, כלומר, שלא היו בידו הכלים הדרושים למלוי תפקידו. מצד שני, היה הנאשם רשאי לצפות לעצה ולהורכה מש" (הסוף בעמ' 3)

המשך הכתבה:

פסק-דין במשפט בארי

(המשך מעמ' 1)

פסית מפי ד"ר ג. כיצד עליו לנהוג בענין הנידון. קשה להצדיק את מעשהו של ד"ר ג. שהזכיר לנאשם את האפשרות של הקמת כ"ד שדה, כי לפי חוקת השיפוט תשי"ח לא היה כלל מקום לקיים בי"ד ות. מתן הכשר כזה להרכבת בי"ד שדה, אם כי לא בהשתתפותו של התובל"ל, היה בו כדי לאמץ את ידי הנאשם בזכותו להת' עלם מהחוק.

אלם מבחינה משפטית אין הדבר יכול בשום פנים לשמש להגנתו של הנאשם. בית-הדין קובע כי לפני צאתו מת"א הח' לים הנאשם להשתמש בשלושת פיקודיו כשופטים. הוא לא עשה כל סידורים, כדי שיהיו במקום המשפט קציני הגודד החונה שם, בדרגת ט. על מנת שישימשו שופטים. **פסק-ד נגד ט. — טעות פטלית**

בפרק על משפטו של ט. בבית-ג'ית, החומר להאשמתו, וההודאה, כביכול, ולא' חר נתוח עדויותיהם של פקידו הברתי החשמל. קובע פסק הדין: 'אנו קובעים, כי פסק-הדין נגד ט. היה מבוסס על טעות פטלית, שהביאה למותו של אדם שלא הוכחה נגדו כל אשמת בגידה'.

פסק הדין דן בסעיף שלפני נתבע בארי לדין וקובע, כי הוכחה אשמתו. במינוי פקודיו לשופטים, בהצטרפותו לפסק-דינם

ובצוותו לקרוא כיתת יורים לביצוע פסק-ד' גרם הנאשם למותו של המנוח טוביאנסקי. בית הדין עונה בחיוב לשתי השאלות: הגרם בארי להסתת ט. ? והאם גרם לכך שלא כחוק ?

גם כוונה טובה כלפי המרינה אינה פטורת

אי ידיעת החוק אינה משמשת צידוק בפשע כהריגה, והוא הדין בימים טרופים כבימים כהיקום. כלל זה נשמר בחומרה יתירה על ידי בתריהדין האנגלים. גם כוונה טובה כלפי המדינה, אין בה כדי להצדיק, לפי החוק האנגלי, קצין שעשה מעשה התורג לחלוטין מגדד הסמכות החוקית שהוענקה לו על פי החוק, אחראי למעשה. אף אם הביא אותו מעשה ישועה לארץ, בשום מצב ובשום זמן, אף בתקופת הרת' סכנה. אין זה בגדר תפקידיהם של ראש השיי וקציניו לשמש כמאשמי"ט, שופטים ומבצעים, לגבי חשודים בשלום המדינה. **העברת ט. לבית-ג'ית — ביום**

בימי ההפוגה לא הייבו שום טעמי בטחון להעביר את ט. לכפר שומם, כדי לערוך בו את משפטו. מפירושו של הנאשם מסי' חבר, כי צריך היה ליצור בדרך מלאכותית תנאי שיפוט בזירת-קרבות, שלמעשה לא היתה, ואפשר היה להגיע בלי קושי לבית ג'ית וחולדה.

כתב-האשמה ולהחליפו בסעיף 212. הוכחה הכוונה לגרימת מוות.

בארי ראוי למהילה

הגענו למסקנה זו הוך לבטים קשים, בידענו את האיש שהועמד לפנינו לדין. איש שהקדיש את מיטב ימיו ומרצו להגנת עמו ושירתו במסירות, ובהעריכנו את תגרי גותו הרבה בבית-המשפט. שקלנו את הד' ברים במאזני החוק והצדק, תוך ידיעה ברורה, שאף כי קבענו כוונת פשיעה במו' בנה של החוקה לא היתה בלב-הנאשם כל מניעת זדון. לא היה לו כל רצון להרע וכל מה שעשה, לא עשה אלא מתוך תפיסה מוטעית של חובות תפקידו כאזירה של חרדה וזעם, בימי סכנה המורה, בראשית צעדיה של מדינת ישראל. אילו חוקק המ' חוקק חוק מחילה בנוסח החוק האנגלי, אנו מניחים, שהנאשם היה זכאי-ליהנות ממנו.

ברי לנו, שאותו מושב קצינים, אנשי ש"י, שהרץ את דינו של מאיר טוביאנסקי בערוב היום בבית ג'ית, לא יתכן ששם בית דין ייקרא לו. אי-אפשר שדמות אהו בית דין הובלני תישאר הרוחה כתמונת בימ"ש, שהיה רשאי לדין נפש מישראל. אי-אפשר שאנו, בשכתנו כאן היום, כדי להוציא לאור משפט, נקבע ונאמר, כי מישוה וכל שכן מפקד רבי-אחריות ורבי-מעלה, יכול היה לטעות ולהשוב, כי בי"ד זה חוקי הוא וטעותו מותרת; אם כך נקבע נהטא לאמת, לצדק ולדין. ועל כן אנו מוצאים את הנא' שם הייב לפי כתב האשמה'.

ד"ר א. גורלי

דורש ועדה=חקירה

כפי שפורסם בזמנו, הגיש עו"ד ד"ר א. גורלי, אחר גמר העדויות והסיכומים במש" פט בארי, בקשה לראש-הממשלה ושר' הבטחון ולשר-המשפטים להקים ועדת חק' רה שתבדוק, אם יש להטיל דופי בפעולת' תיו של ד"ר גורלי בפרשה זו ותחקור את דרכי פעולתו של השרות המשפטי, בתקר' פה אחיא ואת השאלה מי היה האחראי להעדר חוק צבאי — מצב שבגללו הוא לא יכול היה להביא את טוביאנסקי לבית מש" פט חוקי. לדעתו של ד"ר גורלי מנעה צורת הגשת המשפט והגהלתו את בירוח השאלות האלה.

עיתון דבר, 7 ביולי 1949

הטור השביעי

אלמנת הבוגד...

ועקשיו דבר אפסר לגלות
 איך קצנים-עשור גרר וגרר
 געברך פה מקרב מהומך גורלות -
 עד אשר ישראל קרעה ברךו

היא קרעה, כי נצח אותה קבר בודד
 שפקדוהו רק שמש נסתר.
 היא קרעה, כי נצחה אלמנת הבוגד...
 ונצח ה'תום, הנצח.

ובין שהיום הלכות, חי האל,
 אולי רם הוא מקסי ש'נרענו,
 קדרו בו בית-ג'יו... ו,א'ש טנאפל...
 וטדיו המקבאי... וננו.

מזכר נא מהות, טמאשט המהיר...
 זהו שמו הנורא שנתן לו:
 שם סותר אג-עצמו: שם ריקן ונהיר
 שם שאין משקעות-ימוכן לו

ישמר נא זכרה של אותה, מקינה?
 ושל, נצח אקלי מתערבלת,
 טשופטת כגיים גנטיעה פהינת
 עם תיבת-פלמים קקלקלתו

והאיש זכר, זה האיש הנדון
 עיבד כי נקי הוא גופו.
 און בקלות-קל תענה הוא הנדיע ב,לסו'
 לבתה שמננה את רזינתו

און נצעה מול כלנו אשה המוסת
 ומכרו טלקסת...

ומקיסנתו
 אם ישנו אות-מודה על שרות לאמת,
 אין ראוי לו יותר ממנהו

מול צבור ומדינת, בתוך גזו ונאלות,
 היא עמדה במלקטת-טקנים.
 ...ועקשו, באסור, קבר אפסר גללות
 ש'קרעה ישראל אפ'ים

הקבר למדינה שתריניה שלטתו
 לא רבות כמותה מעשינה -
 וכבר (זאת נזכרה) לראש ממשלתה
 שגור: לעין-לל גש'ט'נה.

טרף קל אקטרשגנה וכל שקולים
 הוא זנה אותה ברך לקרע!
 וסלה זה אטוד טקסיו מנדוללים,
 טצורמים את אנשי המקצב...

מהו עו מדינותו מול רבוא קידונים
 לצמד לבלי-קנת בשער, -
 און לרעד ולקרע מול ג'ד-אין-אונים
 של אשה אלמנה ונצרו

וחן א.

שיר "עשור לפרשת טובינסקי" מתוך דבר ב-13.6.1958

הפור השביעי

עֶשֶׂר שָׁנִים לְפָרֶשֶׁת טוֹבִינְסְקִי

לו נשקה עם הפרק הזה. קצתו לא בטקס נוקרת.
 בהגיע יומו לציון — הוא נדחה אל שולי עינינו.
 אך הנה הוא צופה נכחו מספן של שנים צערת.
 דומה, על-אף-כל, כי אסור לקנותו בין פסים-קטנים...

כן, על אף הנטייה לקטרו בקנוד-ראש ולפסח בפחו,
 לו נאמר נא, לשם קביעתן של אמות-המדה הנכונות,
 כי אותו דין-שדה שצרח חטיפה-ושפיטה-וקטילה גם יחד,
 הוא בכל זאת עגון מן הסוג העשוי להרעיד מדינות.

לא, דומה שאיננו חוססים כי אותו הספור שקקעוהו
 במטח יריות מחיב — בקומו לתקופת השנה —
 קצת פחות..הכנה לנסבות"..." הכנה לא תחסר פידוצ...
 קצת פחות הכנה... קצת יותר רמת-נפש ואי-הכנה...

...כן, הושב כבוד המת. אך נוסף על גסת הנכונות
 שבקש דם כזה עוד תקון. מה שואל הוא מידי הצבור?
 הוא שואל לו רק רבע אחד של חרון... של חרון שמסבב,
 של חרון שמצטרף-וסבב לזכר פרטי הספור.

נתקחה וסלף איזה חוש באם אין מעלה הוא קצף
 לזכרון מגעו המלבן של הפרק הזה ואפלו.
 נתקחה וסלף איזה חוש אם ביגנו לפרק כזה חוצצת
 התגובה השגורה "סעות סרגית"..." וסוף פרשה... ותו לא.

לו נשקה עם הפרק הזה. עם האיש שהוצב, חסר ישע
 ללא זכות הגנה, או שחיה להזיח צדקו, אל הקיר.
 זאת חיב לו העם שבשמו, בסנה נדחה וחרשת,
 בעשה אותו דין קטלני ונקמח ואטום ונהיר.

כן, הושב כבוד המת וחיל יום מותו מלהיות לו לקחם...
 וקצתו, בנלף עשר שנים לזכרו העולה מתדש.
 לו נקום ונאמר נא גם זאת: הוא נפל קתיל בשדה-קטל
 ואולי לא היה במש"ח קרב יותר מקבד ונואש.

ולאשתו ולבנו שנותרו — זאת נוסף, ונאמר נא ככה:
 לא לשוא ערכתם קרב-מגן לכבוד אב שחלל והקתם.
 כי ראינו, בבא השעה, איך מארץ אמת צומחת,
 ואמת שרוחה דם נקי היא עדות בגגויו של עם.

השיר הדף הפתוח מתוך דבר, 2 בפברואר 1955

הסוד השביעי

הדף הפתוח

ישראל, רומקים והולכים המשפט
ועשור העולמות
אך הדף — עוד פתוח הוא תחת הדף
דף אשר לצעירי יהודי גולה
שכאו שעריו של מנת בצדף.

עוד פתוח הדף. ועינו צופיה רומקת
ואפשר שלא כל דבורינו מקים
בו הד.

ואולי קצת זרה לו אפילו
צדקת הגנאי והחכמה
ששפכנו על ראש התלן הזד.

תכון וזרות לו אפילו כמה
מהביעות הנמול
הקוצמות על שאין המדינה נחלצת
ויוצאת

בחרבה אלי קרב בעדו...
הוא עצמו, בנתיב לא סלול,
היה תרב שליה. והתרב דטה שותח.

משום כמה אולי הוא תורה בשמעו
מכתבי העתים
את הקול הקורא גם הפעם בלהט
קבאה וקיינת
כי הרפה ובושה וכלמה היא
שפך נשפך זם יהודים
בשנה השביעית לקיום המדינה ו

הוא שומע כזאת, ותכבר הוא
אינו שואל
אבל עצם סיבו הוא עזות
כי הדם הלזה נשפך
לא על אף היותו ועל אף
קיומה מדינת ישראל
כי בגלל ומפני שקומת הנף ו

עוד פתוח הדף אלמוני הוא
ובשם לא קרא
אבל בין הנדרות והארים
הבאים בו לטבע הותם
הוא לפתע עולה ומשלח
צמרמרת חדוש ומנרא
בספור המון ותור
אשר בין המדינה והעם.

כי הוטט אשר בין הגולה
ובינה, ישראל.

אותו חוט ציוני, חוט של כסף
וחוט נאמי התרמה
משתרג ונחשף בו פתאם כשלשלת
של אפל וילל
כארשת גורל עריצה, בלי מנוס
לנזקלים בחרמת.

כארשת גורל וכמו על כל ימוש
וכמו יד שתופסת תפיסת עולמים
עוד פתוח הדף, החדש ובו שמות
תליו אשר אין כמותם באלמים.

לכבודם ולזכרם לו יגד, ישראל,
כי יידך — היא היתה בהם
בין המצרים

לו נראם בעולת מוכחך בבית אל,
לא כבשר אטליו המשפט המצרי.

תזכר נא בדידות קרננס העשן
בדידותם בין המות ובין החוכת
יזכר שרותם הנורא אשר אין
מפרשים מהוחו בהכרה טובה.

תזכר המסירות המינבת עד סוף
להכחיש את עצמה ולכפר בעצמה
המסירות האוכדת באפל הגב
ללא אות והכר הוץ מכתב האשמת.

עוד פתוח הדף ודומם. זה סיכום
של דפים שקאלה. גורל הוא וגזר,
אך ממדף שתיקתה, קבל אל,
קבל עם

הוא כאלו
שואל דבר...

רק דבר של אנב... אך עצת
לא נעזן
לסלקו ולהוריד עליו לוט ומסד.
הוא שואל אם היה זה ראוי ונחוצ
שיגיעו דברים לדי קד.

הוא שואל — ועמו לו גם
אנו נדרש —
אם אקמם אין עלינו ליטו את הדף
על מדת קלות יד ומדת קלות ראש
שצמחו את הסבך המסרף והפדהים.

על מיני אסטרטגיות פלפול...
על דברים
שאינם לדיון. — לו ושאל ונתמט
לא רק איד כי אם למה
נפלו גבורים
ויאכדו — זאת נגינה נא —
קלי מלמט

עוד פתוח הדף. למדך מסביבו
לו נוסף נא את זאת אל
שתיקה בסויה
לא תשובה מבקש הוא, כי אין
זה סיבה
אך דורש הוא אולי
מסקנה מעשית.

איך תינה הדבר? איך יספר התקבל
בין אונם קצוי על קצוי אחריות.
לדין פוזו אשר מקצה... כך שואל
זה הדף אשר לבר בקורות
הוא תרות
נחן א.

מסקנת ועדת אולשן-דורי

הדו"ח המקורי שנכתב על ידי מזכיר הועדה, שמאי כהנא:

בסיכמו של 23 נתן מצ'אדים שאין בוקרצוואל אצולה יר
האצולה שצ'וקו אנו די רעה. אין לנו אקספוז אינו אלא
כי לא אמתנו אמרה מה ספק הנתקף יר (בצ'וקו כי ראש

- 15 -

אחך לא קא הוכחט מספ הצטחון, זה לאט אינו הצלוחים כי של
הצטחון אמר נח אור ההוכחות ההחלטות לו.
ההתקנות רק יר צדדים ציקטיים מלי לצ'וקו (כיסים רבים
שז'ואו לפניו צמחוק חקירות.
קשה להאמר יר הכנס, ובמחוג כלצדדים אור הצ'וקו
החפצון רב, אר הולקיים אטש לפניו ורק כבי שחיה הצ'וקו.
לצ'וקו רק סקוי רצ'וני כאלצ'מו אור צ'ר היותים הולגי-ת'וניים
איתם הלי-אחון אטש הצ'וקו אצ'ול.

פובלם צ'ר אטש עקצו יר יזי המ'ס י. אולשן, צ'הסכמתי
רב אולשן י. צ'וקו אומק כבי קצית הולדות אולשן מ 1931, נרש
יר יזי מפי המ'ס אולשן.
ליובנק

כתב מינוי ועדת כהן

לשכת שר הבטחון.
 אלוף-משנה חיים כהן
 אלוף-משנה אהרן דורון
 אלוף-משנה מתי פלד.
 סודי ביותר
 למכתב בלבד.
 מס' כ' כאלול תשי"ז
 מס' 121730-
 מס' 12 בספטמבר 1960
 העתק מס' 4 מחוך 6
 דף 1 בלבד.

הנדון : - מינוי ועדת חקירה - פרשת הרשח במצרים.

1. הנכם מתמנים לוועדת חקירה אשר מתפקידיה לחקור :
 - א. האם ננקטו צעדים כלשהם על-ידי אלוף-משנה ב. גבלי, סא"ל
 - ב. בן-צור או ספקד אחר כלשהו באס"ן, כדי להניע עדים בדרך-כלל ואת אברהם זיידנברג (אלעד) בפרט, להעיד עדות שקר בפני ועדת החקירה בראשותו של נשיא בית-המשפט העליון השופט י. אולשן (להלן "ועדת אולשן") שחקרה פרשת נפילת הרשח במצרים, וכן בפני שר-הבטחון והרמטכ"ל ואם נמסרו אכן עדויות שקר כאמור.
2. כיושב-ראש הועדה יכהן אלוף-משנה ח. כהן.
3. הועדה תיקבע עובדות ותסיק מסקנות.
4. תשומת לב הועדה להוראות סעיף ט"ו 2 להוראות הפיקוד העליון 5.0201.
5. הועדה תהל עבודה על-ידי בדיקה :
 - א. חומר ועדת החקירה של ועדת אולשן ;
 - ב. מסק-דינו של בית-המשפט המחוזי בירושלים, בענינו של אברהם זיידנברג ותקבל דו"ח על חקירותיה של הועדה הצבאית שחקרה את פרשת מצרים ספיו של אלוף-משנה א. עמיעד.
6. עתוי - הועדה תגיש מסקנותיה עד 15 באוקטובר 1960.

(-) חיים לסקיב-רב-אלוף
ראש-המטה-הכללי

סודי ביותר.

9

מסקנות ועדת הצרים לכירורג ה"פרשה"

המסעלה הקימה ביום ס' בחסןן תשכ"א (30.10.60) ועדת מסנה מורכבת משבעה שרים (פ. רוזן - יו"ר, ל. אסכול, י. בן-אהרן, י. ברזילי, ב. סינץ, כ.ט. סיסרית, ח.מ. ספירא), אשר תעייין בכל החומר הגובע ב"פרשה" ותביט מסקנותיה למסעלה.

2. ועדת השרים קיימה תשע עשר ישיבות. הועדה עיינה בחומר הנא:

- א) דו"ח של ועדת אולטן - דורי, אשר לפי הגדרתה עסקה בשאלה אם הקצין הבכיר... נמן הוראות לפעולות "על דעת עצמו, או כפי התבוננותו, אם ההוראות שניתנו על ידו היו על דעת סר הבטחון".
- ב) דו"ח של ועדת כהן, אשר בדחה את השאלה אם קצינים בכירים של הצבא ספרו בקשר עם הפרשה ערות סקר או הדיחו אדם אחד לסקר, וכן את שאלת הזיופים והעלמת מסמכים.
- ג) קטעים מהפרוטוקול של המסעט שהתנהל נכד האדם השלישי בבית מסעט כחודי, הנוגעים לעניין.
- ד) פרוטוקול מסוגרפי של הברורים בוועדת חוץ ובטחון של הכנסת, בכל הנוגע לעניין.
- ה) דו"ח של היועץ המסעטי למסעלה על המסעאים של ועדת כהן.
- ו) דו"ח של היועץ המסעטי למסעלה על חקירת ארבעה אנשים, שלא הופיעו בפני ועדת כהן, ואשר על חקירתם הפליגה ועדה זו.
- ז) הפרוטוקולים, הערויות, ומסמכים אחרים בקשר לדוחו"ת ה"ל".

יש לציין שהוגב לנו כל חומר שהנחתו נדרשה על ידינו.

3. הועדה לא טענה עדים. רוב הועדה חיווה דעתו כי טסיעת עדים אינה בטכותרה.

4. ואלו הן מסקנותינו, כפי שהן נובעות מהחומר שהיה לפנינו:

5. כירוע הביעה ועדת אולטן - דורי, זמן קצר, באופן יחסי, לאחר האירועים המהווים את "הפרשה" למיכנס סופי זה:

"אין לנו אפשרות לומר אלא כי לא נוכנענו למעלה סכל ספק המתקבל על הדעת כי הקצין הבכיר לא קבל הוראות סר הבטחון, עם זאת איננו בטוחים כי סר הבטחון אסנם נמן את ההוראות.

/כהניע

⁹⁸ ארכיון המדינה "פנחס לבון - הפרשה - ועדת השבעה", תיק מספר א-310/1.

6. כהניע ועדת אולטן - דורי למסקנה זו קבעה הועדה, כי פעולות ספויימות "נאלו כגדר תעלומה". הכוונה לפעולות סבוצעו לפני התאריך שבו לפי טענת הקצין הבכיר הוא קבל הוראה להפעלת הפעולות מלבון. ועדת אולטן - דורי לא ידעה, מה שנתברר לפני ועדת כהן, כי עדים שנחקרו על ידי ועדת אולטן - דורי בדבר פעולות אלו, שקרו לפנייה וכן גם בבית הסטפס. מסקנה זו יוצאת גם מדין וחשבון כתוב בידי קצין הסילוניים... ר. שבו מיוחסות גם הפעולות, סבוצעו לפני התאריך ההוראה הנקוב על ידי הקצין הבכיר, למבצע הפעולות בכללותן.

7. לפני ועדת אולטן - דורי הסתמך הקצין הבכיר על סכתב שנכתב ימים מספר לאחר התאריך שבו, לפי ברשתו, קבל את ההוראה להפעלת הפעולות מלבון, וכו לפי ההעתק שהגיש לוועדה טסקה הסתחילה במלים: "לפי הוראתו של לבון...".

8. הקירת היועץ הסטפסי העלתה שהמלים "לפי הוראתו של לבון" לא היו מצויות בסכתב הסקורי. לפי דברי סקבל הסכתב הסקורי, הוספר כהיותו בחוץ לארץ מספר זה על ירו סטעמי כסחון. בענין זה סעע היועץ הסטפסי הודעה מפי הארט, אשר העתיק את הסכתב הסקורי, שנתהלת עכסיו בנידון זה הקירה מסתרתית, אולם לצרכי הכירור של ועדת הטרים מספיק לקבוע, שקיימת עילה סכירה להניח כי הודעה זו היא בכונה, וכי הקצין הבכיר הגיש את ההעתק הסזויף לוועדת אולטן - דורי כהוכחה כי קבל הוראה לפעול מלבון.

9. לאסור לעיל יש לצרף מסקנת ועדת כהן הנקראת על ידה מסקנה "כלתי נסבעת", כי הוראות שנתן קצין הסילוניים בתאריך סוקרס יותר בשנה הקובעת לא היו הוראות קטר בלבד ושהפעולות הסדוברות כהן אסנס סוצעו".

10. לפי טענת הקצין הבכיר הוא קבל מלבון הוראה כדורה לפעול - כטיחה שהתנהלה כיניהם לפי דבריו בלי נוכחות עדים, בזמן ספויים ובסוקס ספויים. הסדובר הוא כהוראה לפעול, ולא כייקולים ובהרהורים. טענת לבון היא: להד"ס. לאור כל המסגאים הנוספים הנסגאים עכסיו כידינו והיו לעינינו אין לתת אסון בנידנתו של הקצין הבכיר. יתר על כן העובדות מוכיחות שהוראות לביצוע פעולות קרסו לתאריך שאליו מסטיך הקצין הבכיר את קבלת ההוראה מלבון.

אזו קובעים אסוף, כי לבון לא נתן את ההוראה פעליה ססתמך הקצין הבכיר וכי טענה "עסק בים" סוצע שלא בידיעתו.

11. עלינו להוסיף כי כחוסר טחיה לפנינו אין כל אחיזה למענה כי ההוראה לקצין הבכיר ניתנה ע"י ארט אחר, בין במערכת הבסחון ובין סחוצה לה.

לכסוף.

12. לבסוף עלינו לציין, כי התרכזנו בדיון והסכנון זה בשאלה אחת בעיקר, והיא אם הקצין הבכיר קבל מלבון את ההוראה לפעול. לא עסקנו ואין אנו קובעים מסמרות בשאלות אחרות, אשר ועדת אולטן - הורי וועדת כהן לפעמים נגעו בהן, כגון שאלת הטרינידות הבטחונית הכללית בשנה הקובעת, שאלת הניהול, הארגון והסכנון שהיו פנויים ביחידה ספוייטת בשנה היא, (לרבות שאלת הזיופים והעלמת מסמכים) ושאלת ליקויים מסויימים אחרים, שהיו קיימים בתקופה ההיא, ואשר סקורם היה בין הימר בחוסר תיחום ברור של המסכיות והאחריות בדרג הבכורה. אלה הם נושאים, אשר בירורם אינו עשוי להביא לשינוי מסקנתנו בענין הפרטה כאסור בסעיף 10. אנו כרעה אפוא, שיש לראות את בירור הפרטה כגומל וכמסובב.

- (-) פ. רוזן - יו"ר
- (-) ל. אטכול
- (-) כ. סינץ
- (-) י. בן-אהרן
- (-) ח.ב. ספירא
- (-) י. כרזילי

ירושלים, ו' בטבת תשכ"א
26 בדצמבר 1960

להלן מכתבו של לוי אשכול לפרופ' נ. רוטנשטרייך, פרופ' י. אריאלי, י. ביטמן, י. בסה, פ. לבון וע. עוז:

"בזמן האחרון שוחחתי רבות עם חברים על הענין שאני מבקש לכתוב עליו עתה. ענין שאני יודע שאתם, חברים רבים יחלקים של הציבור ערים לו במיוחד.

ואלה הם הדברים:

(א) מרכז מפא"י החליט על פי הצעתי, בישיבתי מיום 4 בפברואר 1961, כי, במסיבות הקיימות במדינה יבתנועה לא יוכל פנחס לבון לכהן בשם המפלגה כמוכיר בללי של ההסתדרות. בעקבות החלטה זו נתכנסה ב"9.2.61 ישיבת הוועד הפועל של ההסתדרות, שבה הודיע פ. לבון על החפטרותו מתפקידו.

(ב) העליתי דברים אלה השייכים לעבר ליסר לכם ולהברי" כם הקרובים, כי בהודמנויות שונות אמרתי והשמעתי את דע"י, שאני רואה בכל זה תיסטוריה וכי לתחלטה זו אין היים עוד משמעות כל שהיא.

(ג) פתוחה האפשרות לפניכם ולפני החברים הקרובים לכב לחזור לפעילות סדירה בתוך מפא"י ומוסדותיה, כחברים שחי זכויות וחובות, נענים לתביעותיה ומוכנים לקבל על עצמם שליחויות מסעמה ובמרותה.

"היו בטוחים, שחברי ואני ניתן את כל סיוענו ומשקלנו לכך, אני מוסיף יקורא לכם ולחברים אחרים לתת יד לביצורה של מפא"י, על דרך של בירוד חפשי בסגנון חברי.

"אני מקווה שהודעה זו תעמיק את ההברות בתוכנו ותסייע לסיתור האוירה במפלגת ותהיה גורם לליכוד נוסף בתוך תנועת הפועלים כולת.

בברכת חברים נאמנה

לוי אשכול

נספח 20

ראיון עם ד"ר יוסף מרזוק, אחיו של עולה הגרדום ד"ר משה מרזוק.

בתאריך 1.11.2018 נסעתי לראיין את ד"ר יוסף מרזוק, אחיו של עולה הגרדום ד"ר משה מרזוק בביתו ברמת השרון. בראיון ביקשתי לברר שאלות אישיות שלא מצאתי להם תשובה בספרים ומחקרים הכתובים.

שלום לך ד"ר יוסף מרזוק

שלום וברכה.

ספר על על ילדותך במצרים, הקהילה היהודית-קראית, עלייתך ארצה ושירותך כחייל בודד בא"י
הורי היו אנשים משכילים, אבי היה רוקח ובעלתו בית מרקחת, ואמי הייתה מורה מוסמכת, למעשה אמי הייתה בין שבע הבנות הראשונות בכל מצרים אשר זכו לתעודת בגרות. בשל בית המרקחת, נמנינו במעמד הבינוני - גבוה.

משפחתי נמנתה עם עדת הקראית, וברוחה חונכנו. בין הקהילה הרבנית לקהילה הקראית המצרים שררו יחסים טובים. שפת הדיבור בביתנו היתה ערבית ושמותינו דמו לשמות ערבים: יוסף - יוסף, משה - מוסא וכו'.

עליתי ארצה לבדי, והתגייסתי לצה"ל כחייל בודד ביום 8.8.1954 - יום לפני שאחי נעצר במצרים, אך איש לא עדכן אותי על דבר המעצר. ידיעותי בעברית לא היו ברמה מספיקה ועל כן רכשתי מנוי לעיתון ג'רוזלם פוסט, ובעת הפסקה בבסיס קראתי ידיעה שהעבירה בי צמרמורת - על פיה יהודים נעצרו בקהיר ואחד מהם רופא.

האם אתה ומשפחתך ידעתם על השירות של אחיך ביחידת 131?

נודע לי על כך לראשונה באופן בלתי מתוכנן או מכוון: לפני שעליתי לאנייה עמד משה מולי, נעץ בי מבט חודר ולחש לי בשקט: 'יוסף, אני קצין בצבא ההגנה לישראל'. הוא הביט בי בעיניו השחורות והעמוקות, ואני שאלתי: 'אתה סגן בצבא?'. שיערתי שקיבל דרגת סגן בזכות היותו רופא. להפתעתי נעניתי בשלילה. 'לא, אני סגן משנה'. השיב לי ולא יוסף. אך אני המשכתי, 'אם כך, אינך קצין בחיל הרפואה'. קבעתי בנחרצות. לא ידעתי עד כמה קלעתי למטרה. משה שתק.

משפטו של אחיך החל ב-11 בדצמבר 1954 ונמשך שבועיים, ספר לי על מהלך המשפט מנקודת

משפחתך?

לא הייתי שם אך סופר לי שאימי, רחל, ישבה בכל הדיונים קפואה מפחד כשלצידה אחותה, ולאחר מתן פסק הדין הן ניסו דרכים לקבל חנינה. גימאל עבדול נאצר התייתם כילד מאמו, ואביו נשא אישה שהיכתה אותו. הוא נהג להימלט לביתה של השכנה היהודייה, שגידלה אותו והוא כינה אותה 'אימא'. אותה שכנה הייתה חברה של אחותה של רחל והשתיים נסעו למעונו של הנשיא לבקש חנינה. "נאצר קיבל את אימו החורגת בחום רב ובהתרגשות, אך מששמע מה סיבת בואן ומבוקשו, התכרכמו פניו וקולו השתנה לחלוטין. "לא אוכל לעזור לכן. ב-10 לדצמבר הוצאו להורג בהוראתי בוגדים מה'אחים המוסלמים' שחתרו תחתי. כיצד אוכל לשחרר מחבל התלייה אויבים יהודים ציונים שחתרו תחת משטרי. לא אוכל להיענות לבקשה".

טרם העלאת משה לגרדום הוא אמר לרב הקראי שבא לחזק את רוחו "סעו כולכם לשם [ישראל],

אין לכם עתיד פה" ספר לי על שהותך בארץ לאחר העלת משה לגרדום

חשתי תחושה של ניכור ובדידות בארץ. איש ממפקדי לא ניחם אותי. ישבתי את השבעה על אחי בבדידות.

הנשיא יצחק בן צבי, ששלח לי מכתב תנחומים, הזמין אותי למעונו וניחם אותי - היה היחיד שגילה עניין בי, החייל הבודד. כמה חודשים לאחר גזר הדין הצליחה אמי לצאת ממצרים וסוף סוף יכלנו לתמוך אחד בשני. הגורם הרשמי היחיד שפגשה כשהגיעה הייתה קצינת הנפגעים

שהסבירה לה את זכויותיה בצורה יבשה ורשמית. הנשיא יצחק ורעייתו רחל ינאית, אף הם הורים שכולים, הזמינו אותי ואת אימי לביתם. איני שוכח את יחסם החם שהיה כה מרגש ושונה מהיחס הקר והמנוכר אותו חווינו מהסביבה.

ב-19 באפריל 1977 הובאו עצמות משה מרזוק לארץ ונקברו בקבורה צבאית בחלקת עולי הגרדום בהר הרצל. מה היה תהליך הבאת עצמותיו?

היו הזדמנויות להידבר עם המצרים לאחר הניצחונות ב-1956 וב-1968, אך נושא העלאת הגופות לא הועלה וההזדמנויות הוחמצו.

בשנת 1974 התפרסמו ידיעות על אודות משא ומתן המתנהל עם מצרים על חיפוש גופות בסיני. פניתי לכל הבכירים וביקשתי להעלות את הדרישה להחזרת גופותיהם של אחי ושל שמואל עזר, אך זכיתי לתשובות מתחמקות. בייאוש הכנתי מכתב בערבית המופנה לנשיא מצרים דאז, אנואר סאדאת, ושלחתי אותו בדואר רגיל שבו ביקשתי, ללא כל ציפיות, להעלות את עצמותיהם לארץ. באפריל 1977 קיבלתי טלפון כי בקשתי נענתה. כחצי שנה לאחר מכן הגיע סאדאת לביקורו ההיסטורי בארץ, ויתכן כי במחווה זו ביקש להכשיר את הלבבות לקראת מהלך זה.

לסיכום באיזה אופן אתה רואה את הפרשה?

מרזוק ציטט מתוך סיפרו "את אחי אנוכי מבקש - לאורו של משה ובצילור" "אין לי ספק שאילו חקרו את 'העסק הביש' מיד, כמתקבל על הדעת, אילו חקרו מה מטרת הפעלת הרשת, כיצד הופעלה ומדוע נפלה, במקום להתמקד בשאלה השולית - 'מי נתן את ההוראה', היו מגיעים למסקנה כי בשכלו הישר הצליח משה להבין את המצב לאשורו. קור רוחו ושליטתו העצמית של משה בלטו נוכח מעשים חפוזים והתלהבות. [...] אילו חקרו את 'העסק הביש' מיד, אני בטוח שהיו מגלים שאברי אלעד בגד בחבריו והסגיר את הרשת, ובוודאי לא היו מאפשרים לו להמשיך לפעול". (מרזוק עמ' 219).

לבסוף, בדמעות, השיב מרזוק: "הכל היה מיותר. פשוט חבל - עסק ביש".